

บทที่ 3

บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชานิพนธ์ในรัชกาลที่ 2

เปรียบเทียบกับพระราชานิพนธ์ในรัชกาลที่ 1

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นช่วงเวลาที่ยืดเยื้อต่อจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ การศึกในรัชสมัยนี้เบาบางลงมากจนเรียกได้ว่า ไม่มีศึก การสร้างงานประพันธ์ให้ดังงามมีความเด่นชัดมากขึ้น ด้วยองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเอาพระทัยใส่ ในฐานะที่ทรงเป็นมหากวีและองค์อุปถัมภ์

พระราชประวัติในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย¹

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีพระนามเดิมว่า “ นิม ” ทรงเป็นโอรสองค์ที่สี่ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ และกรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ประสูติเมื่อวันพุธ ขึ้นเจ็ดค่ำ เดือนสี่ ปีกุน ตรงกับวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2310 ที่บ้านอัมพวา แขวงเมืองสมุทรสงคราม ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ ทรงดำรงตำแหน่งหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี เมื่อพระราชบิดาเข้ามารับราชการในกรุงธนบุรี และย้ายนิवासสถานมาอยู่ตอนใต้วัดระฆังโฆสิตาราม พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็ย้ายตามพระราชบิดา ขณะนั้นมีพระชนมายุ 3 พรรษา เมื่อทรงเจริญวัยก็ได้เข้าศึกษาในสำนักพระวันรัต (ทองอยู่) วัดบางหว้าใหญ่ ในปีพ.ศ. 2317 รัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงมีพระชนมายุเพียง 8 พรรษาได้ตามเสด็จพระราชบิดาไปรบกับพม่าที่บางแก้ว และพ.ศ. 2318 ตามเสด็จไปรักษาเมืองเชียงใหม่และพิษณุโลก ในปีพ.ศ.2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงได้รับการสถาปนาเป็น “ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ” และทรงผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดารามในปีพ.ศ. 2331 เป็นเวลา 1 พรรษา และเข้ารับราชการในเวลาต่อมาในตำแหน่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ในปีพ.ศ.2330 ได้โดยเสด็จพระราชบิดาไปราชการสงครามตีเมืองทวายที่ตำบลลาดหญ้า ได้รับตำแหน่งเป็นหลวงยกกระบัตร ในปีพ.ศ. 2336 ตามเสด็จไปตีพม่า ในปี พ.ศ.

¹ พระราชประวัติในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เก็บความจาก สมบัติ จำปาเงิน , 2542 และ สิงห์สรชัย , มปป.

2346 กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (วังหน้า) ประชวรหนักและสวรรคตไปในที่สุด ทรง ออกปราบปรามและชำระความเหล่าขุนนางวังหน้าที่คิดกบฏ ในปีพ.ศ.2349 ได้มีพระราชโองการ ให้จัดการพระราชพิธีพระราชภิเษกสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ขึ้นเป็น กรมพระราชวังบวรสถานมงคลตำแหน่งพระมหาอุปราช ในปีพ.ศ.2352 พระบาทสมเด็จพระ- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ เสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงได้เสด็จขึ้น ครองราชย์สมบัติ ขณะมีพระชนมายุ 43 พรรษา เสด็จสวรรคตในปีพ.ศ. 2367 ทรงเสวยราชย์ 15 ปี พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงมีเจ้าฟ้า (หลุย) บุญรอด เป็นพระอัครชายา ทรงมีพระราชโอรสพระราชธิดารวม 73 พระองค์

บริบททางสังคมและวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352 – 2367)

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเป็นพระราชโอรสที่มีความใกล้ชิด กับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ เสด็จออกรบเคียงบ่าเคียงไหล่และถวายงานต่าง พระเนตรพระกรรณ พระองค์จึงได้เรียนรู้ชีวิตตั้งแต่เยาว์วัย จึงกล่าวได้ว่าเมื่อได้ขึ้นครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงได้รับแรงบันดาลใจในการบริหารราชการแผ่นดิน จากพระพุทธรูปยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ จะเห็นได้ว่าทรงมีพระราชกรณียกิจหลายส่วนที่สอดคล้องกับ แผ่นดินก่อนหน้านั้น สืบต่อแผนงานการพัฒนาบ้านเมืองตามพระราโชบายของพระราชบิดา เพื่อ สร้างบ้านเมืองใหม่ให้เทียบเท่ากับเมื่อครั้งบ้านเมืองดี นอกจากนี้ลักษณะเฉพาะในพระ อัจฉริยภาพส่วนพระองค์ก็ช่วยเสริมสร้างความแข็งแกร่งทางวัฒนธรรมแก่สังคมไทยในขณะนั้น ดังจะได้กล่าวต่อไป

1. พระราชกรณียกิจในการบริหารราชการแผ่นดิน

ในสมัยรัชกาลที่ 2 มีศึกใหญ่กับพม่าเพียงหนึ่งครั้ง เมื่อพม่ายกมาตีเมืองกลาง และภูเก็ต ตอนต้นรัชกาล เนื่องจากเห็นว่าเพิ่งผลัดแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า- นภาลัยโปรดฯ ให้สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ยกทัพหลวงไปปราบปราม บ้านเมือง สงบสุขเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่การทำการบูรณบ้านเมืองต่อเนื่องจากพระราโชบายสร้างบ้านเมือง ใหม่ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรง เคยใช้ชีวิตสามัญชนประกอบกับที่พระองค์เคยร่วมรบกับพระราชบิดา จึงทรงมีความรู้ความ เข้าใจการใช้ชีวิตของประชาชน ทรงยกเลิกระเบียบการยิงลูกนัยน์ตาประชาชนที่ลอบมองพระ พักตร์ของกษัตริย์ การปกครองก็ยังคงยึดตามระเบียบแบบแผนในสมัยรัชกาลที่ 1

ส่วนการจัดการเศรษฐกิจในประเทศ รัชกาลที่ 2 นอกจากทรงจัดเก็บรายได้ของแผ่นดินตามแบบแผนในสมัยรัชกาลที่ 1 แล้วทรงริเริ่มการจัดเก็บภาษีอากรแบบการเดินสวน การเดินนา ทรงให้ความสำคัญกับการค้าต่างประเทศต่อเนื่องจากรัชกาลที่ 1 ในฐานะที่มาของแหล่งรายได้สำคัญและแหล่งที่มาของเงินตรา (นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2543 : 105) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการแต่งสำเภาไปค้าขายกับจีน ซึ่งเป็นประเทศคู่ค้าที่สำคัญที่สุด โดยทรงให้สิทธิแก่พระคลังดูแลการค้าขาย ซึ่งพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เป็นผู้กำกับราชการ ในสมัยนี้พระมหากษัตริย์ทรงผูกขาดการค้าสินค้าบางชนิด เช่น กฤษณา ดีบุก งาช้าง ฯลฯ และทรงห้ามไม่ให้ประชาชนซื้อขายสินค้าที่ทางการยังมีปริมาณไม่เพียงพอ เช่น น้ำตาล พริกไทย เศรษฐกิจของประเทศมีแนวโน้มเป็นเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกมากขึ้น เป็นปัจจัยให้มีการหารายได้จากการค้ากับภาษีจากการผลิตสินค้า (นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2543 : 124 – 125)

ความเจริญรุ่งเรืองทางการค้าและชีวิตอันสนุกสนานของประชาชน ควบคู่กับการเล่นและการสร้างศิลปะ เป็นสิ่งที่สะท้อนในบทละครพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 เรื่องอิเหนา ตอนพรรณนาสี่สถานดังนี้

คลองลอดแลลี้สุดตา	น้ำลงคงคาไม่ขอดเคือง
นาวาค้าขายพายขึ้นล่อง	ตามแม่น้ำลำคลองแน่นเนื่อง
แพจอดตลอดท่าหน้าเมือง	นองเนื่องเป็นชนิดโนนที่
ข้าวของต่างต่างเอวางขาย	แพรม้วนมากมายหลายสี
ยกทองล่องจวนเจ็ดตะคลี	พลอยมณีเพชรนิลจินดา
บริบูรณ์พูลสุขด้วยสมบัติ	แก้วแก้วเนาวรัตน์รัตนา
ทุกสิ่งสรรพเอมโอบโอบนา	ย้อมเยราคาราศารพัน ๆ
ลูกค้ำวณิชนุกนิเวศน์	มาแต่ต่างประเทศเขตต์ขันท์
สำเภาจอดทอดท่าเรียงรัน	สลูบแขกกำปั่นวิลันดา
เงินจามอะแจแจซ้อง	คับคั่งทั้งสิบสองภาษา
แสนสนุกสุขเกษมเปรมปรา	ถ้วนหน้าประชาชนมนตรี
บ้างฝึกสอนคนรำทำบทบาท	พิณพาทย์ระนาดฆ้องอึงมี
พวกขุนนางต่างหัดมโหรี	สาวสาวเสียงดีมีหลายคน
บ้างลงท่าโกนจุกสนุกสนาน	มีงานการกึ่งก้องทุกแห่งหน
บ้างตั้งบ่อนปลากัดจัดไก่ชน	ทรทอดทนเป็นเดิมพัน
บ้างเล่นวิ่งวัวคนโคระแทะ	ชนแพะแกะกระบือคู่ขัน
บ้างเล่นว่าวกลาคว่าพัน	ปักเป้าสั้นโห่ฉาววิ่งราวมา

ราตรีมีหนังประชันเซ็ด ฉลุฉลุกลายเลิศเลอ
 บ้างเล่นเพลงเครื่องท่อนกลอนสักวา ทั้งสุดใจไก่อ่าสารพัน
 (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2546 : 4 – 5)

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงมีพระทัยเลื่อมใสในพระพุทธานุภาพ เช่นเดียวกับพระราชบิดา ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก ทรงโปรด ๗ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดแจ้งและวัดสุทัศน์ ทรงเป็นพระธรรมราชาทรงทศพิธราชธรรม บำเพ็ญทาน ทรงโปรดให้มีการสร้างโรงงาน (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต , 2541 : 28) พระราชทานอาหารเลี้ยงราษฎรและจัดที่แสดงธรรม ทรงรณรงค์ประชาชนปฏิบัติศาสนกิจตามหลักธรรมและวัตรปฏิบัติ ตามหลักการที่ถูกต้องของพระพุทธานุภาพ มีการสังคายนาสวดมนตร์ ฟั่นฟูประเพณีวิสาขบูชา ปรับปรุงการสอนปริยัติธรรมจากเดิมสามชั้นเป็นเก้าประโยค และทรงโปรด ๗ ให้มีการส่งสมณทูตไปเจริญสมณไมตรีกับประเทศศรีลังกา (สมบัติ จำปาเงิน , 2542 : 39 – 43)

2. พระราชกรณียกิจในการสร้างสรรค์ทางศิลปวัฒนธรรม

จะเห็นได้ว่าพระราชกรณียกิจในการบริหารบ้านเมืองโดยมากนั้นดำเนินรอยตามพระราชบิดา พระราชกรณียกิจทางด้านศิลปวัฒนธรรมในรัชสมัยนี้มีความโดดเด่นกว่า เนื่องจากความสนพระทัยส่วนพระองค์ในกิจกรรมการสร้างสรรค์ทางศิลปะทุกแขนง ประกอบกับที่พระองค์ได้ทรงจัดสรรการบริหารประเทศให้มีเจ้านายกำกับราชการ จึงทรงมีเวลาในการสร้างสรรค์สิ่งที่พระองค์มีความถนัดและทรงพอพระทัย พระองค์ทรงได้รับการเฉลิมพระเกียรติเป็นองค์อัครศิลปิน ทรงมีพระปรีชาญาณในการใช้ความคิดสร้างสรรค์ ทรงมีพระบรมราชโองการในการขยายเมืองเพื่อรองรับจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น และทรงขยายเขตพระบรมมหาราชวังโดยยังคงยึดหลักสร้างถาวรวัตถุเลียนแบบสมัยกรุงศรีอยุธยา ทรงมีพระดำริให้สร้างสวนขวาให้งดงามเหมือนสวนและสระแก้วในสมัยอยุธยา นอกจากนี้พระองค์เองก็ทรงมีความชำนาญในการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะ เช่นทรงเป็นช่างที่เชี่ยวชาญงานปั้น ทรงแกะหน้าพระใหญ่และพระเล็ก ทรงปั้นหุ่นพระพักตร์พระพุทธธรรมมิศราชโลกธาตุดิลก และทรงแกะสลักบานประตูพระวิหารพระศรีศากยมุนี วัดสุทัศน์เทพวราราม พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงปฏิบัติพระราชกิจด้วยความเอาพระทัยใส่ ด้วยทรงตระหนักถึงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นสิ่งบ่งชี้ถึงความเจริญของบ้านเมือง นับว่าทรงมีพระปรีชาญาณที่เกื้อหนุนสังคมและวัฒนธรรมไทยในยุคของความเบ่งบานทางปัญญา

นอกจากนี้แล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยังทรงมีความสนพระทัยในนาฏกรรม ทรงเห็นถึงความสำคัญของสิ่งบันเทิงอันนำมาซึ่งความสุขและคติชีวิต ทรงตระหนักว่านาฏกรรมเป็นกิจกรรมหนึ่งซึ่งต้องอาศัยการสร้างสรรค์ทางวรรณศิลป์และการดนตรี เป็นการประสานทางศิลปะในมโนทัศน์ของการเล่น อันเป็นพระราชภารกิจของกษัตริย์ ในการสร้าง

ความสุขแก่ประชาชน ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าบ้านเมืองดำรงอยู่ในความเป็นปกติสุข จึงกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ให้ความสำคัญแก่การ “บำรุง” จิตใจของประชาชนโดยใช้ศิลปกรรม ดังทรงแถลงไว้ในข้อความท้ายพระราชนิพนธ์อิเหนาว่า

อันอิเหนาเอามาทำเป็นคำร้อง สำหรับงานการฉลองกองกุศล
 ครั้งกรุงเก่าเจ้าสตรีเอนิพนธ์ แต่เรื่องต้นตกหายพลัดพรายไป
 หากพระองค์ทรงพิภพปรารภเล่น ให้รำเต้นเล่นละครคิดกลอนใหม่
 เติมเต็มต่อติดประดิษฐ์ไว้ บำรุงใจไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
 (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2546 : 1212 – 1213)

สิ่งที่ควรพิจารณาก็คือการเอาพระทัยใส่ในกิจกรรม “ การเกลากลอน ” ที่เรียกว่า “ คิดกลอนใหม่ ” มิใช่การคิดใหม่โดยสิ้นเชิง แต่เป็นการ “ เติมเต็มต่อติดประดิษฐ์ไว้ ” บนพื้นฐานของความเข้าใจในสิ่งอันมีคุณค่า การพิถีพิถันในการประพันธ์บท เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้นาฏกรรมหรือการละครในสมัยนี้เจริญขึ้นกว่ารัชสมัยก่อนหน้านี้ เมื่อองค์พระมหากษัตริย์สนพระทัยในกิจกรรมการสร้างสรรค์ทางวรรณศิลป์ ทรงเป็นทั้งกวีและองค์อุปถัมภ์ จนมีคำกล่าวว่า “ ถ้าใครเป็นกวีก็เป็นคนโปรด ” บรรดากวีที่มีความสามารถทางการประพันธ์ต่างก็ประกวดประชันประพันธ์งานขึ้นมา วรรณกรรมชิ้นเอกหลายเรื่องก็ปรากฏในรัชสมัยนี้ ดังเช่น เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนซึ่งมีกวีหลายคนแต่งในตอนต่างๆ มีการแต่งช่อมมหาชาติคำหลวงที่ขาดหายไปบางกัณฑ์ โดยโปรดให้ประชุมกวีแต่งในปีพ.ศ. 2358 กิจกรรมการสร้างสรรค์ทางวรรณศิลป์ในรัชสมัยนี้จึงมีชีวิตชีวา จนได้ชื่อว่าเป็นยุคทองของวรรณคดี พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงนิพนธ์บทละครเพื่อใช้เป็นบทละครใน 2 เรื่องคือ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ และบทละครเรื่องอิเหนา บทละครนอก 5 เรื่องคือ ไชยเชษฐา มณีพิชัย คาวี สังข์ทอง ไกรทอง นอกจากนี้ยังมี กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน บทพากย์โขนตอนนางลอย พรหมศาสตร์ นาคบาท และเอราวัณ กลอนเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนที่ 4 (พลายแก้วเป็นชู้กับนางพิม) และตอนที่ 17 (ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างและเข้าห้องนางแก้วกิริยา)

ลักษณะเฉพาะของบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2

เป็นที่ทราบกันแล้วว่าเรื่องรามเกียรติ์เป็นเรื่องที่มีนัยเกี่ยวเนื่องกับการสดุดีพระบรมเดชาภาพพระมหากษัตริย์ แม้ในยุคที่บ้านเมืองมีการศึกเช่นในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี พระองค์ก็สู้สุดสำหันธ์นิพนธ์รามเกียรติ์ขึ้นมา รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ก็เป็น

วรรณคดีที่เทียบเกียรติคุณของพระองค์ว่าทรงเป็นเทวราชา ที่ปราบยุคเข็ญของแผ่นดิน มีความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ โดยไม่ต้องสู้รบราชสันตติวงศ์ แต่ก็มีข้อเตือนไม่ให้หลงใหลไปกับ “ เรื่องนิยายไสย ” สอดคล้องกับการเน้นหลักธรรมในพุทธศาสนาเหนือกว่าการยึดถือพระผู้เป็นเจ้าของที่พึ่ง นำสนใจว่ารามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเกิดขึ้นในยุคสมัยที่บ้านเมืองเริ่มเข้าสู่ภาวะปกติ การเน้นความสำคัญในการทำศึกสงครามนั้นลดลง การบำรุ้งใจด้วยการเล่นและการสร้างงานศิลปะก็พัฒนามากขึ้นโดยไม่ต้องกล่าวเตือนให้คำนึงถึงหลักการปฏิบัติตนเพื่อเข้าถึงแก่นสารของธรรม² แต่ก็แฝงคติธรรมไว้ในเนื้อหาศิลปะ จึงกล่าวได้ว่ารามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ฉบับนี้ยังสามารถสร้างความบันเทิงในรูปแบบของบทละคร มีคุณค่าทางปัญญาและทางวรรณศิลป์ไม่ด้อยกว่ากัน การศึกษาลักษณะเฉพาะของบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ทำให้เห็นลักษณะที่พ้องและต่างกับสำนวนในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๆ แม้ว่าจะทรงพระราชนิพนธ์ในช่วงเวลาที่ไม่ห่างกันมากนัก ซึ่งจะกล่าวภายหลัง

1. พระราชประสงค์ในการพระราชนิพนธ์

ความดีเด่นของบทพระราชนิพนธ์นี้เป็นที่ประจักษ์ ดังที่กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (2507 : 162) ทรงกล่าวถึงรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ว่า “ มีชื่อเสียงในทางความไพเราะ ” นอกจากนี้เมื่อพิจารณาเทียบเคียงกับพระราชนิพนธ์เรื่องอื่นก็เห็นได้ว่าพระปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในการสร้างสรรค์บทประพันธ์ มีจุดเด่นที่ความรู้จักชีวิต ความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ รู้ทันสังคมและโลก อีกทั้ง “ เข้าใจด้วยว่ากรรมมองดูโลกอย่างไม่เอาจริงเอาจังเกินไป ” หรือ “ มีอารมณ์ขันไปด้วยในตัว ” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ , 2539 : 198)

บทพระราชนิพนธ์ซึ่งแสดงลักษณะดังกล่าวอย่างเด่นชัด ก็คือ อิเหนา และสังข์ทอง อย่างไรก็ตามผู้อ่านรามเกียรติ์ก็ยังเห็นว่าเป็นพระราชนิพนธ์ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 การที่มีรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ขึ้นมาใหม่ในเวลาไล่เลี่ยกับสำนวนในรัชกาลที่ 1 นั้น แสดงถึงความสำคัญในการสร้างสำนวนใหม่ขึ้นเพื่อ

² นอกจากท้ายพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์รัชกาลที่ 1 ที่ว่า “ ใครฟังอย่าได้ไหลหลง จงปลงอนิจจังสังขาร ” แล้วยังปรากฏคำเตือนทำนองเดียวกันท้ายพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เรื่องอิเหนา และอุณรุท ตามลำดับว่า “ ใครฟังแล้วจงฟังราโชวาท อย่าประมาทหลงใหลใช้แก่นสาร อุตส่าห์เพียรบำเพ็ญศีลทาน หว่านพืชไว้เป็นประโยชน์ตน ดำริถึงชราเร่งให้เป็นนิจ บำรุ้งจิตน้อมใจในกุศล จงบำบัดอวิชชาอย่าระคน ผลบุญอย่าแรมร้างให้ห่างไกล ” และ “ อันพระราชนิพนธ์อุณรุท สมมุติไม่มีแก่นสาร ทรงไว้ตามเรื่องโบราณ สำหรับการเฉลิมพระนคร ”

ประโยชน์ในการแสดงละคร และความมั่นใจพระทัยในความสามารถทางกวีที่จะเผชิญสิ่งท้าทายให้สร้างงานซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีขึ้นมาใหม่

แม้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมิได้แสดงพระราชประสงค์ในการพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ไว้ในถ้อยแถลง แต่จากการศึกษาเอกสารที่กล่าวถึงพระราชนิพนธ์ของพระองค์พบว่า ทรงมีพระราชประสงค์เฉพาะในการนิพนธ์ ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2544 : 517) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในบ่อเกิดรามเกียรติ์ว่า “ เมื่อใครๆได้อ่านแล้วก็จะสังเกตเห็นได้ว่า พระราชประสงค์ทรงแต่งสำหรับให้ละครหลวงเล่นโดยแท้ จึงทรงเลือกเป็นตอนๆตามที่จะใช้เป็นบทละครได้ ” ตัวบทละครที่ทรงนิพนธ์ จะเห็นได้ว่าทรงคัดเลือกเฉพาะตอนที่นำมาแสดงเป็นบทละครได้สนุก บทละครมีความกระชับเหมาะกับการร้องและการรำ โดยทรงเลือกเนื้อเรื่องในรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 มาดัดแปลงตัดตอนเฉพาะตอนที่เหมาะสำหรับเล่นละครเป็น 2 ช่วงตอน คือตอนหนุมานถวายแหวนจนถึงทศกัณฐ์ล้ม และตอนพระรามคลั่งจนถึงอภิเชกพระรามกับนางสีดาที่เขาไกรลาส

การเลือกเฉพาะตอนที่มีความเหมาะสมในการใช้เป็นบทละครนั้นสอดคล้องกับพระอัจฉริยภาพและพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่ทรงใช้ศิลปะการละครเป็นเครื่องบำรุงใจข้าแผ่นดิน ความสำเร็จของบทละครส่วนหนึ่งแปรตามศิลปะการสร้างสรรค์ทางวรรณศิลป์ ไม่น้อยกว่าศิลปะการบรรเลงดนตรี และศิลปะการรำ การศึกษาถึงลักษณะเฉพาะของบทละครเรื่องรามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนี้ จะทำให้เห็นลักษณะกวีเอกในการนิพนธ์ของพระองค์ด้วย

2. เนื้อหาและกลวิธี

2.1 เนื้อหา

2.1.1 เนื้อเรื่อง

เมื่อพิจารณาความยาวของบทละครฉบับนี้นับว่าน้อยกว่ากึ่งหนึ่งของรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 คือในฉบับพิมพ์ครั้งล่าสุดคือครั้งที่ 7 ปีพ.ศ. 2544 รวมกันสองช่วงตอนมีเพียง 693 หน้า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเลือกเนื้อเรื่องบางตอนจากบทละครเรื่องรามเกียรติ์ในรัชกาลที่ 1 โดยทรงตัดตอน ดัดแปลงเนื้อเรื่องบางตอน แต่ยังคงโครงเรื่องหลักของเรื่องรามเกียรติ์ไว้ โดยทรงเลือกนิพนธ์เป็นสองช่วง ช่วงแรกทรงนิพนธ์ตอนหนุมานถวายแหวนจนถึงตอนทศกัณฐ์ล้ม ประกอบด้วย หนุมานถวายแหวนและเผากรุงลงกา ทศกัณฐ์ขับพิเภก องคตสื่อสาร สุครีพหักฉัตร ไมยราพณ์สะกดทัพ ตีกุมภกรรณ 3 ครั้ง ตีอินทรชิต แทรกด้วยศึกแสงอาทิตย์ สหัสเดชะ ลัทธาสูร และตีกวีรุษจำบัง ท้าวมาลีวราชว่าความ พระลักษมณ์ต้องหอกกบิลพัท ผูกผมทศกัณฐ์ หนุมานทำลายพิธีน้ำทิพย์ หนุมานลวงเอากล่องดวงใจ ทศกัณฐ์ล้ม นางสีดาลุยไฟ หนุมานรบบรรลัยกัลป์ และราชาภิเชกพระราม

อีกช่วงคือตอนพระรามคลั่งฆ่านางสีดาไปจนถึงพระราชพิธีอภิเษกพระรามนางสีดาที่เขาไกรลาส ประกอบด้วย นางอสูรปีศาจลงนางสีดาวาตรูปทศกัณฐ์ พระรามกริ้วนางสีดา พระลักษมณ์ใช้พระขรรค์ฟันนางสีดากลายเป็นมัลลย์คล้องพระศอ นางสีดาประสูติโอรส ฤาษีพระวิฆเนศวรชุบพระลบ พระมงกุฎพระลบประลองศร พระรามส่งม้าอุปการ หนุมานถูกพระมงกุฎพระลบมัด พระพรตจับพระมงกุฎมาถวายพระราม พระลบมาช่วยพระมงกุฎ พระรามพระมงกุฎแผลงศรไม่กินกัน พระรามตามไปขอคืนดีกับนางสีดา พระรามเข้าโกศ นางสีดาหนีไปอยู่เมืองบาดาล พระอิศวรให้พระรามกับนางสีดาคืนดีกัน อภิเษกพระรามนางสีดาที่เขาไกรลาส

2.1.1.1 ส่วนที่ไม่ปรากฏในพระราชนิพนธ์

ก บทประณามพจน์จนถึงก่อนหนุมานถวายแหวน และการลงทัณฑ์เรื่อง

เนื้อเรื่องของบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 นั้นดำเนินตามรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 แต่จะเห็นได้ว่าได้ตัดทอนส่วนที่ไม่เกี่ยวกับพระราชประสงค์ในการพระราชนิพนธ์ออก กล่าวคือไม่ปรากฏเนื้อเรื่องต่อไปนี้คือ บทประณามพจน์หรือร่ายนำเรื่อง ไม่มีการกล่าวถึงประวัติความเป็นมาและการกำเนิดของตัวละครแต่ละตัว ไม่มีการกล่าวถึงการเตรียมการในการอวดารมาเกิดของตัวละครสำคัญๆ ในเรื่อง ไม่มีการกล่าวถึงปมปัญหาที่ทำให้พระรามต้องถูกเนรเทศออกจากเมือง และไม่ได้กล่าวถึงความขัดแย้งเบื้องต้นในโครงเรื่อง อันเกิดจากความขัดแย้งระหว่างนางสำนักรักกับพระราม พระลักษมณ์และนางสีดา ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ จนกลายเป็นศึกยึดเยื้อระหว่างทัพลิงของพระรามกับทัพยักษ์ของทศกัณฐ์ ไม่มีบทสดุดีท้ายเรื่องและไม่มีร่ายท้ายเรื่อง

น่าสนใจว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงมีพระราชประสงค์ในการนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์เพื่อใช้เป็นบทละครสำหรับแสดงละครในโดยเฉพาะ จึงทรงตัดส่วนที่ทรงเห็นว่าไม่เหมาะสมสำหรับนำมาแสดง และการที่ไม่ปรากฏเนื้อความบางส่วนน่าจะแสดงความคิดเห็นพระองค์บางประการ ในเบื้องต้นอาจสันนิษฐานได้ว่า การตัดทอนเนื้อเรื่องบางตอนอาจเพราะเป็นเนื้อเรื่องที่รู้จักกันโดยแพร่หลายแล้ว เมื่อพิจารณาการไม่เลือกประพันธ์ตอนนารายณ์ปราบหนทกชาติภพก่อนของทศกัณฐ์ ซึ่งเป็นตอนที่บ่งชี้ว่าผู้ที่ละเมิดกฎของพระผู้เป็นเจ้านั้นต้องได้รับโทษทัณฑ์ อาจกล่าวได้ว่าบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไม่ได้เน้นความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องการรักษาระบบอำนาจและความเชื่อฟังอย่างเด่นชัด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะไม่เห็นความจำเป็นของการเน้นนัยทางการเมือง

เนื้อเรื่องส่วนที่เกี่ยวเนื่องกับการกำเนิดของตัวละครสำคัญเช่นทหารวานรของพระราม ในรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 โดยเฉพาะ พาลี สุคริพ ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการกระทำผิดศีลธรรมของพระผู้เป็นเจ้าในลัทธิพราหมณ์ เพื่อสร้างทหารที่จะคอยช่วยเหลือพระนารายณ์อวดารปราบยักษ์พาล พระอินทร์ พระอาทิตย์ จึงลงมาลอบทำชู้กับนางกาลอัจนา ขณะฤาษีโคดมสามีของนางไม่อยู่อาศรม ถึงแม้ว่าความคิดเห็นเกี่ยวกับความประพฤติเช่นมนุษย์ปฤชุนของเทวดานางฟ้าเป็นสิ่งที่ไม่แปลก เนื่องจากความเป็นเทพยังไม่ใช่อุดมคติสูงสุดของชีวิตใน

มโนทัศน์ทางพระพุทธศาสนา แต่ก็ยังเห็นได้ว่าเทวดาก็ยังกระทำไม่ต่างจากความประพฤติดิ ศีลธรรมของทศกัณฐ์ ต่างจากวรรณคดีทางพุทธศาสนาที่เทพเช่นที่เกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติ มัก รับผิดชอบต่อผู้รับรู้อารมณ์ของตัวละครที่ยิ่งใหญ่หรือเป็นประจักษ์พยานของการบำเพ็ญบุญ เช่น แม่พระธรณีในปฐมสมโพธิกถา การที่บทพระราชนิพนธ์สำนวนนี้ ไม่ได้ยกส่วนกำเนิดของตัว ละครมาแสดงนอกจากเป็นเรื่องที่รู้จักกันอยู่แล้ว ยังชวนให้คิดว่าเนื้อเรื่องของรามเกียรติ์ในรัชกาลที่ 2 นี้ไม่ได้เน้นความสำคัญของตัวละครในฐานะที่เป็นเชื้อวงศ์เทว ยกเว้นคำเรียกหนุมานว่าวายุ บุตรแล้ว รามเกียรติ์ฉบับนี้เรียกตัวละครวานรโดยไม่โยงกับบิดาหรือปู่ที่เป็นเทพ ดังจะเทียบ สอนฉบับดังนี้

รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1	รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2
<p>คำเรียกสุครีพ (ตอนพิเภกเข้าสวามีภักดีและสุครีพหักฉัตร) ลูกพระสุริยารังสรรค์ สุครีพลูกพระสุริยฉัน ลูกพระสุริยันเรืองศรี</p> <p>คำเรียกองคต (ตอนองคตสื่อสาร) องคตสุริยวงศ์โกสิย องคตหลานท้าวโกสิย หลานท้าวหัตถ์นัยน์รังสรรค์ ลูกพระยาพาลีใจกล้า (ตอนอินทรชิตล้ม) องคตหลานท้าวโกสิย องคตหลานอินทร์ (ตอนพระพรตพระสัตรุดรบบรรลัยจักร) องคตหลานท้าวโกสิย</p>	<p>สุครีพฤทธิไกรใจหาญ สุครีพห้าวหาญชาญสมร สุครีพฤทธิแรงแข็งขัน</p> <p>ลูกพาลีมีศักดิ์ปรากฏ องคตห้าวหาญชาญสมร องคตฤทธิแรงแข็งขัน</p>

ความศักดิ์สิทธิ์ของตัวละครที่เป็นเทพตามคติของศาสนาพราหมณ์นั้นถูกลด บบาทลง เนื้อเรื่องของรามเกียรติ์สำนวนนี้ไม่ได้กล่าวถึงอำนาจวิเศษหรือฤทธานุภาพของตัว ละครมากเท่ารามเกียรติ์สำนวนรัชกาลที่ 1 ตัวอย่างเช่นเมื่อหนุมานรบกับไมยราพฉบับรัชกาลที่ 2 หนุมานสังหารไมยราพด้วยการตีกับต้นตาล ไม่ใช่การขยี้ตัวผึ้งดวงใจของไมยราพ ซึ่งซ่อนอยู่ ณ

เขตรีกฎ ภายหลังตีไมยราพแล้วเหยียบบอแก้วธนะก้าวเท้าอีกข้างหนึ่งไปที่เขตรีกฎ โดยนิรมิต
ร่างให้ใหญ่โต

ในตอนท้ายเรื่องก็ไม่ปรากฏบทสวดดีเช่นในสำนวนรัชกาลที่ 1 ซึ่งเป็นบทสวดดีตัวละครเอกเช่น พระราม นางสีดา พระมงกุฎ พระลบ พระพรต พระสัตรุด เหล่าทหารพระราม
สวดดีราชโหราอยุธยาและสวดดีกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงพระราชประสงค์ในการ
นิพนธ์ตลอดจนถึงเวลาที่ทรงนิพนธ์ การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไม่ทรงระบุ
พระราชประสงค์ในการนิพนธ์ และไม่ปรากฏคำเตือนท้ายพระราชนิพนธ์ บ่งชี้ว่าผู้สร้างและผู้
เสพมีความเข้าใจตรงกันว่าวรรณคดีที่ยิ่งใหญ่นั้นต้องมีความสมจริง สื่อแสดงคุณค่าของศีลธรรม
ซึ่งเป็นแก่นแท้ของชีวิต สอดคล้องกับคติในพุทธศาสนา ในขณะที่การบำรุงใจด้วยการเล่นซึ่งเป็น
มโนทัศน์สำคัญของคนไทยยังคงอยู่และได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง บทสวดดีตัวละครเอกและ
บทชมกรุงศรีอยุธยาในสำนวนรัชกาลที่ 1 นั้น เป็นตอนที่บ่งชี้ภาพความสมบูรณ์ของเมืองใน
อุดมคติ การไม่ปรากฏส่วนนี้ของสำนวนรัชกาลที่ 2 ไม่ได้หมายความว่าพระองค์ทรงไม่ปรารถนา
ครอบครองเมืองที่สมบูรณ์แบบ เมื่อศึกษาเนื้อหาของเรื่องรามเกียรติ์สำนวนของพระองค์ก็จะ
พบว่าทรงมุ่งแสดงภาพชีวิตของประชาชนที่แฝงด้วยความสนุกสนานและอารมณ์ขัน แม้ในเมือง
ยักษ์ก็ยังแสดงให้เห็นว่าไม่แตกต่างจากประสบการณ์ของคนไทย ดังในตอนทศกัณฐ์ให้มิงงาน
ฉลองพระนครที่พระอินทร์มาสร้างให้ใหม่ ภายหลังหนุมานเผาวอดไป ตอนหนึ่งกล่าวถึงการดูจิว
หุ่นละครของพวกประชาชนว่า

บัดนั้น	ฝูงประขามาดูเดินไขว่
ทั้งผู้ตีซ้าเข็ญใจ	หลีกหลบกระทบไหล่กันไปมา
พวกผู้หญิงสาวสาวชาวบ้านนอก	ห่มขาวมุ้งนุ่งบัวปกอกผัดหน้า
เดินสะดุดชูดเซเขาเฮฮา	หน้าตาตื่นเกือกะเบ้อกะบัง
พวกหม่อมเมียขุนนางเดินกางร่ม	หวิผมจับเขม่าบ่าวตามหลัง
นางข้าหลวงสาวสาวชาววัง	มาเที่ยวนั่งดูละครทำอ่อนคอ
พวกซี้เมาโมเยเซชวน	เห็นใครชวนชกกันขันข้อ
ปะขุนนางขวางหน้าก็ด่าทอ	เขาผูกคอดินสะบัดวัดแวง
เหล่าเจ้าชู้ผู้ชายหลายพวกพ้อง	เที่ยวเมียงมองทุกละเมาะเสาะแสวง
บ้างตัดผมสอยสั้นชันเป็นแปลง	ทำกลองแกล้งเกี้ยวผู้หญิงทิ้งดอกไม้
บ้างนุ่งผ้าพกยาวพวกชาวสวน	ลอยชายข้ามฉนวนเขาจับได้
นายประตูขู่ล่าทัพจับหวายไว้	ขอให้สี่สี่สิ่งจึงวางมือ
ไอ้เจ๊กเจ้าตั้งเมรื่องเร่ขาย	ปะผู้ร้ายฉวยชิงออกวิ่งต่อ
ไล่จับตัวตามถนนคนแตกฮือ	อึ้งอ้ออลหม่านพล่านไป

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 55)

การไม่ได้กล่าวถึงมูลเหตุของปัญหาเบื้องต้นอันทำให้เกิดความขัดแย้งหลักในโครงเรื่อง ซึ่งก็คือความขัดแย้งระหว่างพระรามกับนางค่อมกัจฉี และความอิจฉาริษยาของนางโกยเกษซึ่งทำให้นางทวงสัตย์สัญญาที่ทำวาทศรให้ไว้แก่นาง จนพระรามต้องออกเดินป่า และความขัดแย้งระหว่างพระรามพระลักษมณ์และนางสีดากับนางสำนักรา ที่ทำให้นางสร้างเรื่องให้ทศกัณฐ์อยากได้นางสีดาจนเกิดเป็นสงครามติดพัน กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องที่คนไทยรู้จักโดยแพร่หลายแล้ว ไม่จำเป็นต้องมาใส่ไว้ในเนื้อเรื่อง ซึ่งทำให้เนื้อเรื่องยืดยาวพิสดารและซ้ำซ้อนกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 จึงทรงเลือกตอนที่เห็นว่าเนื้อเรื่องสนุกและเหมาะที่จะนำมาแสดง แต่บทละครก็ยังสามารถแสดงความขัดแย้งหลักผ่านอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะความเพียรพยายามและความกล้าหาญของพระรามติดตามช่วยเหลือนางสีดา ความเก่งกล้าสามารถของทหารพระราม และการต่อสู้เพื่อรักษาศักดิ์ศรีอันเป็นอุปาทานของทศกัณฐ์

การไม่ได้กล่าวถึงเกร็ดประวัติตัวละครเช่นนางมณโฑ นางสวาหะ นางกาลอัจนา ฤาษีกลไกโกฏ ฯลฯ สอดคล้องกับพระราชประสงค์ที่ไม่มุ่งหวังที่จะเก็บรายละเอียดของเรื่องพระรามซึ่งอยู่ในรูปแบบมุขปาฐะให้เป็นลายลักษณ์ที่บริบูรณ์ จะเห็นได้ว่าการตัดทอนเนื้อเรื่องบางตอนของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้นมีสาเหตุหลายส่วนประกอบกัน ทั้งเพราะเหตุผลในการพระราชนิพนธ์ให้เป็นบทละครสำหรับแสดง และไม่มุ่งหวังให้เนื้อเรื่องมีความบริบูรณ์ จึงตัดเนื้อเรื่องบางตอนที่ไม่น่าสนใจและไม่เหมาะสมกับการนำมาแสดงออกไป บางตอนก็เป็นเรื่องที่รู้จักโดยทั่วไปแล้ว เพื่อความกระชับและกะทัดรัด แต่ยังคงโครงเรื่องและแก่นเรื่องไว้ได้ดี อีกทั้งยังมีสำนวนภาษาที่ไพเราะดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

2.1.1.2 เนื้อเรื่องที่แตกต่างจากฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1

บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ดำเนินโครงเรื่องตามต้นฉบับรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 แต่มีรายละเอียดของเนื้อเรื่องบางตอนแตกต่างจากพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1

ก การรวบเนื้อความ

เห็นชัดว่ามีการรวบรัดเนื้อความบางตอนให้รวมเป็นส่วนเดียวกัน เช่นตอนพิเภกห้ามทัพกุมภกรรณ ในสำนวนรัชกาลที่ 1 กุมภกรรณตั้งปริศนาฝากพิเภกไปให้พระรามคิด จนพระรามต้องสั่งองคตให้มาลวงถามปริศนา กุมภกรรณจึงเฉลยให้ฟัง แต่ฉบับรัชกาลที่ 2 กุมภกรรณกล่าวปริศนาและอธิบายแก่พิเภกว่าสาเหตุของการศึกครั้งนี้ว่า ก็ถือทุกฝ่ายต่างก็มีส่วนผิด โดยไม่ได้ฝากให้ไปคิดก่อน ที่สำคัญรามเกียรติ์สำนวนรัชกาลที่ 2 ในตอนนี้ยังรวบเอาการโต้ตอบพิเภกในประเด็นความสวามิภักดิ์ต่อพระราม และสัญญาที่พระรามให้ไว้ว่าจะให้ครองเมืองมากล่าวเสียดสีไว้ด้วย ดังต่อไปนี้

ช่างยกย่องสองมนุษย์ว่านารายณ์	เพราะเป็นนายของมึงจึงรักใคร่
พระรามเป็นเจ้าลางกาหรือว่าไร	จะยกเมืองมาให้แก่กู
ช่างเจรจาพาทีไม่มีอาย	หยาบคายคนพาลรำคาญหู
จะเปรียบเป็นปรีศนาว่าให้รู้	พระพี่กูต้องอย่างช่างงารี
เมื่อเมียตัวอกนิษฐไม่คิดรัก	ไปลอบลักภรรยาเขาพาหนี
อันลักษณณ์รามพี่น้องสองคนนี้	คือซีเภาโหดโหดไร
เป็นชายถึงสองมาทอ้งเที่ยว	แต่หญิงเดียวไม่รักษาได้
ครั้นหาเมียไม่พบตลบไป	ชิงชัยสังหารผลาญพาลี
หญิงโหดโทษร้ายชายหน้า	คืออ้อสามนักขบถดี
อนึ่งชายทรชนคนอัปรีย์	คือตัวมึงนี้ไอ้ทรยศ
พระพี่ชักลับเข้าด้วยข้าศึก	ที่ชื่อขาล้าลิกก็บอกหมด

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 176)

ตอนกุ่มภรรยาทนน้ำก็รวบให้หนุมานตามไปที่พิธิโดยไม่ต้องตามนางกำนัลของกุ่มภรรยาไปถวายดอกไม้แก่กุ่มภรรยา เพราะพิเภกรู้ว่า “ กุ่มภรรยาขึ้นไปตั้งพิธิ อยู่ที่ทะเลยมนา ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 200) ในตอนนางลอยหลังจากที่นางเบญกายกลับมาจากการลวงพระรามแล้วถูกจับได้ ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ไม่มีตอนที่ทศกัณฐ์ประทานรางวัลปลอบใจนาง ก่อนที่นางสีดาจะผูกพระศอกกับกิ่งต้นโคกในฉบับรัชกาลที่ 1 มีบทรำพันและกล่าวลาเทพยดาฟ้าดิน แต่ในบทพระราชนิพนธ์นี้ไม่มีเนื้อเรื่องตอนนี้ ตอนศึกโมยราพเป็นตอนที่มีการรวบรัดเนื้อเรื่องมาก เช่นไม่มีเนื้อเรื่องตอนที่นางจันทประภาห้ามปรามไม่ให้โมยราพคบกับทศกัณฐ์ เนื้อเรื่องรวบรัดให้โมยราพทูลทศกัณฐ์ว่า “ พระมารดาข้าไม่ขัดเคือง ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 142) หนุมานตามไปช่วยพระรามที่เมืองบาดาล ด่านเข้าสู่เมืองบาดาลนั้นมีไม่มากเท่าฉบับรัชกาลที่ 1 ในฉบับรัชกาลที่ 2 ทางเข้าเมืองไม่ใช่แม่น้ำแต่ต้อง “ แผลงฤทธิ์ชำแรกแทรกสุธา ตรงไปพาราบาดาล ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 154) รวบรัดให้ไม่ต้องหักก้านบัวลอดเข้าไป ไม่มีด่านอสุรยักษ์ ด่านเขานกกันจนเกิดไฟกรด โมยราพในฉบับพระราชนิพนธ์ไม่สามารถถอดดวงใจออกเป็นฝั่งแล้วเก็บไว้ยังเขาดรีกฎ รวบรัดให้หนุมานกำจัดโมยราพได้ง่ายขึ้นดังนี้ “ ลูกพระพายร้ายตะบองเงื้อง่า ... สามตึงตาลหักยักษ์ตาย ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 166)

ในตอนจองถนนพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงรวบรัดเนื้อเรื่องเมื่อนิลพัทมีเรื่องทะเลาะวิวาทกับหนุมาน พระรามทรงคาตโทษให้นิลพัทกลับไปดูแลเรื่องการส่งส่วยแก่ทัพพระรามที่เมืองขีดขิน นิลพัทไม่แก้ตัวและขอภัยโทษพระรามและขออยู่ต่อเหมือนใน

สำนวนรัชกาลที่ 1 และไม่มีบทที่พระรามคาดโทษให้หนุมานจงถนนให้เสร็จภายในเจ็ดวัน และไม่กล่าวถึงนิลราช ลิงที่ถูกฤาษีสาปให้เอาของทิ้งทะเลแล้วไม่จมนมาช่วยถมนน ในตอนทัพบพระรามยกกองมาตั้งที่เขามรกตก็ไม่มี การต่อสู้กับยักษ์กุมภสาสูรที่อยู่รักษาสระ ในตอนองคตสื่อสารพระผู้ทรงนิพนธ์รวบรัดตอนนี้ด้วยการตัดเนื้อเรื่องตอนที่องคตใช้มือปิดแสงอาทิตย์ บันดาลให้ทั้งเมืองลงกามีมืดมิด ในตอนที่หนุมานไปหาหาแก้หอกโมกขศักดิ์ไม่มีตอนที่หนุมานยุद्धพระอาทิตย์ เช่นเดียวกับในตอนศึกบรลัยกัลป์ ฉับรัชกาลที่ 1 หนุมานต้องเหาะไปถามวิธีทำลายเวทย์น้ำมันว่านจากฤาษีทศไพ แต่ในฉับรัชกาลที่ 2 หนุมานแก้ปัญหาเอง “... ชุกคิดขึ้นได้ไวปัญญา ลงกวาดคว่ำฝุ่นทรายปรายซัด” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 536) หนุมานจึงสามารถจับตัวและเผด็จศึกบรลัยกัลป์ได้

เนื้อเรื่องในพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ในตอนหลังจากที่ทศกัณฐ์ลุ่มพระรามทรงยกพลเข้าเมืองลงกา ทรงแต่งตั้งพิเภกให้ครองเมืองลงกา หลังจากนั้นขบวนทัพของพระรามก็เดินทางกลับกรุงอยุธยา ระหว่างทางได้เข้าพักแรมในกรุงขีดขิน แต่ไม่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ทรงรวบรัดให้ทัพของพระรามเดินทางไปถึงอาศรมของฤาษีวิเชียรและสวามิตรแล้วก็ถึงเมืองอยุธยา การรวบรัดเนื้อเรื่องบางตอนทำให้บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 มีเนื้อเรื่องที่สั้นไม่เยิ่นเย้อและกระชับกว่าฉับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 แม้ว่ารัชกาลที่ 2 จะทรงรวบรัดรายละเอียดของเนื้อเรื่องบางตอน แต่ยังคงโครงเรื่องและความคิดหลักไว้ บทบาทและพฤติกรรมของตัวละครยังคงเหมือนต้นฉบับ แต่มีเนื้อเรื่องสั้นกระชับ จัดแสดงได้ลงตัวและเข้มข้น

ข การตัดตอนย่อ

สามวานรคือหนุมาน องคต ชมพูพาน ได้รับพระบัญชาให้ไปสืบข่าวนางสีดา ฉับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 สามวานรได้พบกับมหาชฎิลฤาษี แล้วเข้าไปถามทางไปกรุงลงกา ฉับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ตัดเนื้อความตอนนี้ออกไป ในตอนทศกัณฐ์เกี่ยวนางสีดาผู้ทรงนิพนธ์ก็ได้ตัดเนื้อเรื่องตอนที่ทศกัณฐ์กักรับนางสีดาเพื่ออ้อนวอนขอให้นางสีดารับไมตรีของตน และตัดตอนที่นางสีดาถ่มเขฬะลงดินขณะกำลังดำกระบะทศกัณฐ์ ในฉับพระราชนิพนธ์ไม่มีตอนทศกัณฐ์แปลงเป็นฤาษีสูธรรมเข้ามายุแหยงให้พระรามไม่ไว้ใจพิเภก ไม่มีตอนพิเภกถือน้ำสาบาน ไม่มีตอนอินทรชิตทำพิธีชุบศรนาศบาศในโพรงไม้โรทัน ตอนนางฟ้าเทวดาโปรยดอกไม้ลงมาเพื่อยกย่องชมเชยพระปรีชาสามารถของฝ่ายพระรามที่กำลังจัดยักษ์พาลได้ ก็ปรากฏน้อยลง ทศกัณฐ์ในฉับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ไม่ได้แสดงความหลงใหลในภรรยาจนถึงขั้นยอมเสียศักดิ์ศรีกราบกรานสตรี ซึ่งผิดปกติวิสัยของลูกผู้ชาย ในตอนทศกัณฐ์และนางมณโฑถูกหนุมานผูกผมติดกันในส่วนในรัชกาลที่ 2 ไม่มีตอนที่ทศกัณฐ์ไหว้เทพดาฟ้าดินให้ผมของทั้งสองหลุดออกจากกัน

เนื้อเรื่องสำนวนในรัชกาลที่ 2 ไม่มีตอนที่พระรามทรงพิจารณาความดีความชอบทรงพระราชทานรางวัล ตำแหน่งหน้าที่และบรรดาศักดิ์แก่เหล่าเสนาอำมาตย์ที่ถวายงานรับใช้พระองค์จนทำให้ทัพพระรามมีชัยชนะ

ค การเปลี่ยนแปลงรายละเอียด

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของเนื้อเรื่องบางตอน เช่นตอนทำลายพิธีหุงน้ำทิพย์ของนางมณโฑ พระราชินีพจนธ์ในรัชกาลที่ 1 กล่าวว่าการร่วมรักสามารถทำลายพิธี แต่ในฉบับพระราชินีพจนธ์รัชกาลที่ 2 ระบุวิธีล้างพิธีลัญชีของนางมณโฑว่า “ อันพิธีนี้ในตำรับห้าม ถ้าหญิงสามสามีไม่เด็ดฉันท เป็นคนแพศยาอาชรรพ์ พระเวทนั้นเสื่อมสิ้นเดชา ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 438) หนุมาณแปลงเป็นทศกัณฐ์ร่วมสังวาสกับนางมณโฑ นางเสียดกิจพิธีเพราะมีสามีสามโดยไม่รู้ตัว

ตอนศึกแสดอาทิตย์ในพระราชินีพจนธ์ได้เปลี่ยนให้มาขัดตาทัพในตอนศึกอินทรชิต ไม่ใช่อยู่ในศึกทศกัณฐ์เหมือนฉบับรัชกาลที่ 1 ในตอนอินทรชิตล้มก็ไม่มีเนื้อเรื่องตอนที่กล่าวถึงการรับเศียรอินทรชิตด้วยพานแว่นฟ้า กล่าวว่เมื่อพระลักษมณ์แผลงศรปักอกอินทรชิตศรก็ “ เข้าสูบเลือดเชือดชีวิตยักษา สุดสิ้นกำลังวังชา อสุรลัมดินสิ้นชีวัน ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 294) ในฉบับพระราชินีพจนธ์นี้ศึกแสดอาทิตย์อยู่ในตอนศึกอินทรชิต ในขณะที่สำนวนรัชกาลที่ 1 ตอนนี้อยู่ในศึกทศกัณฐ์

ตอนขับพิเภกเป็นอีกตอนที่พระผู้ทรงนิพนธ์เปลี่ยนแปลงรายละเอียด ทศกัณฐ์ขับพิเภกเพราะทำนายความฝันเข้าข้างพระราม โกรธเกรี้ยวพิเภกแต่ไม่ไล่ตี พิเภกจึงไม่วิ่งหนีลนลานเหมือนในสำนวนฉบับรัชกาลที่ 1 ทศกัณฐ์ขับพิเภกอย่างประชด “ เอลงเกตราพาข้ามไปสั่งให้ขึ้นยั้งฝั่งคงคา มันจะได้ไปเป็นพวกพระราม สมความมุ่งมาดปรารถนา ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 65) ต่างจากฉบับรัชกาลที่ 1 ที่พิเภกเดินเท้าออกจากเมืองเข้าป่าไป ตรวจชะตาตนเองก็รู้ว่าจะได้พระรามเป็นที่พึ่งต่อไป จึงเดินทางไปยังพลับพลาพระราม ส่วนสำนวนรัชกาลที่ 2 พิเภกเดินไปตามทางให้รู้สึกคิดถึงบุตรและภรรยาหน้าตาไหล จึงร้องไห้ออกนามพระราม ทหารพระรามได้ยินเข้าจึงจับตัวไปถวายพระราม

ง ตัดเนื้อเรื่องตอนศึกย่อยๆ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเห็นว่าเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการทำศึกบางตอนมีความยืดเยื้อ จึงทรงตัดเนื้อเรื่องตอนศึกย่อยออกไปมาก เช่นศึกช้างก่าป็น ศึกตรีเมฆ สัตลุง ศึกทัพนาสุร และไม่มีศึกท้าวมหาบาล อันเกิดจากความต้องการแก้แค้นแทนบิดาของไพนาสุริย์วงศ์ ทรงตัดเนื้อเรื่องตอนนี้ทิ้ง เพราะทรงเห็นว่าเป็นตอนที่พระพรตและพระสัตรุดเป็นจอมทัพออกศึก ซึ่งได้แสดงความพยายามในการดำเนินตามอย่างพระรามและพระลักษมณ์ นอกจากนี้องค์ผู้ทรงนิพนธ์ยังได้ตัดตอนเดินป่าครั้งที่สองของพระราม ตามคำทูลของพิเภกเป็นการล้างเคราะห์กรรมที่ไม่สามารถคืนดีกับนางสีดา รัชกาลที่ 2 ทรงตัดเนื้อเรื่องตอนนี้ทิ้งไปหมด

มีแต่พระรามเข้าโกศลงนางสีดา นางสีดากริ้วพระรามหนีไปเมืองบาดาล พระอิศวรทรงทราบเรื่องจึงไกล่เกลี่ยให้ทั้งสองพระองค์คืนดีกัน เนื้อเรื่องของรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 จึงจบบริบูรณ์ ที่พระราชพิธีอภิเษกของพระรามและนางสีดาอีกครั้งที่เขาไกรลาส

2.1.2 ความสอดคล้องของเนื้อเรื่อง

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้นทรงเลือกเฉพาะตอนที่พระองค์ทรงเห็นว่าจะมีความเหมาะสมในการนำมาเป็นบทละครใน ส่วนเนื้อเรื่องที่มีความซับซ้อนและไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับโครงเรื่องหลักก็ทรงตัดทอนออกไป สร้างความกระชับแก่การดำเนินเรื่อง เมื่อนำมาเป็นบทละครสำหรับขับหรือร้องในการแสดงละครในและโขนแล้วก็ทำให้กระบวนการแสดงนั้นกระชับรัดกุมสอดคล้องกับการรำของตัวละคร

ความสอดคล้องของเนื้อเรื่องบางตอนก็ถูกตัดทอนออกเพื่อความกระชับ และการดำเนินเรื่องที่รวดเร็ว พระราชนิพนธ์ไม่มีตอนที่ปูพื้นกล่าวถึงข้างที่ปกอกทศกัณฐ์ ซึ่งพระอิศวรสาปซ้ำให้ปกอกติดจนกว่าจะสิ้นสังขาร เมื่อทศกัณฐ์ล้มจึงไม่มีบทบรรยายว่าข้างกระเด็น หลุดออกมา บทละครกล่าวสั้น ๆ ว่า “ ศรศักดิ์ปกอกอสุรินทร์ สุดสิ้นกำลังล้มถลา หนุมานก็ขยี้ชีวา อสุราอาสัญบรรลัย ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 514)

ความสอดคล้องของเรื่องบุษบกแก้ว บทละครกล่าวเพียงครั้งเดียวในตอนนี้นางสีดาเสด็จด้วยบุษบกแก้วออกมาดูพระรามที่สนามรบ รัชกาลที่ 2 ทรงเห็นว่าไม่มีความจำเป็นที่ต้องพรรณานี้ให้ยืดเยื้อ จึงแสดงการดำเนินเรื่องผ่านบทสนทนาของนางตรีชฎา³ ที่ทูลข้อสันนิษฐานว่าพระรามยังไม่สิ้นพระชนม์ เพราะ “ หนึ่งบุษบกแก้วแววไว เป็นที่เสี่ยงทายให้เห็นเป็นสำคัญ แม้นหญิงม่ายภัสตาสามี ขึ้นขับขมิได้ผายผัน ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 258) นางสีดาจึงไม่ต้องตั้งสัตย์เสี่ยงบุษบก แต่อย่างไรก็ดีเนื้อเรื่องตอนนี้ก็สามารถสื่อความแก่ผู้รับได้ว่า นางสีดาคลายพระทัยที่พระรามยังไม่ได้สิ้นพระชนม์

2.1.3 โครงเรื่อง และความคิดหลัก

โครงเรื่องและความคิดหลักของบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 นี้ยังคงตรงกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 กล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงไม่ได้เปลี่ยนแปลงประเด็นความขัดแย้งและความคิดโดยส่วนใหญ่

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไม่ได้เลือกนิพนธ์เนื้อเรื่องตอนที่เป็นส่วนของมูลเหตุแห่งปัญหา แต่บทละครก็สามารถแสดงความขัดแย้งอันเป็นแก่นในโครงเรื่องผ่านอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครทั้งฝ่ายธรรมและฝ่ายปฏิปักษ์ โดยเฉพาะการดำรงตนในหน้าที่ของพระราม ความหลงของทศกัณฐ์ และความชาญฉลาดของทหารวานร

³ ฉบับรัชกาลที่ 1 เขียน ตรีชฎา

ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ทศกัณฐ์เป็นตัวละครสำคัญในโครงเรื่อง เป็นผู้สร้างความขัดแย้งหลัก บทบาทและพฤติกรรมอันสืบเนื่องจากลักษณะนิสัยของทศกัณฐ์นั้นเกิดจากความบกพร่องทางจิต กวีผู้รจนาได้สร้างภาพตัวอย่างของชีวิตมนุษย์ที่ตกอยู่ในความลุ่มหลงในตัณหาราคะ และหลงในอุปาทานที่ไม่มีแก่นสาร ทั้งอำนาจบารมีแก้วแหวนเงินทอง ชาติกำเนิดที่สูงส่ง และศักดิ์ศรี จนนำพาหายนะมาแก่วงศ์วาน บ้านเมือง และแม้แต่ตนเอง การที่กวีได้สร้างให้ทศกัณฐ์มีความลุ่มหลงที่มากผิดปกตินั้นเพื่อแสดงภาพตัวอย่างชีวิตที่ลุ่มหลงมากต้องเผชิญกับหายนะอย่างใหญ่หลวงตามไปด้วย ในขณะที่ทศกัณฐ์ในรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ก็ยังคงเป็นผู้ที่หลงในกามตัณหาราคะ ลักนางสีตามเหสีของพระรามมา แต่จะเห็นได้ว่าทศกัณฐ์ในฉบับพระราชนิพนธ์นี้ไม่มีความหลงในกามตัณหาราคะถึงขั้นผิดปกติ ทศกัณฐ์รู้ว่าพระรามยกพลมาต่อตีปีทาเพราะต้องการช่วยนางสีดา ตอนสุชาจารสอดแนมหาข่าวแล้วกลับมาทูลว่าพิเภกแปรพักตร์ไปอยู่กับพระราม ลิงที่มาเผาเมืองเป็นทหารพระราม อีกทั้งยังทูลว่า “ อันวานรในทัพนับสมุทร แต่กระบี่มีมังกุฎก็หนักหนา ” ทศกัณฐ์ก็ “ ยิงร้อนรำคาญจิตคิดวิตก ให้คับอกไม่ออกปากได้ ” ตรีภคตรองแล้วรู้ว่า “ ครั้นนี้ที่ศึกเห็นใหญ่หลวง จะลุล่วงลงกาอาณาจักร เหตุด้วยสีกายพาพัทธ์ จึงเกิดการหาญหักชิงชัย ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 79) จึงคิดทำอุบายให้ทัพพระรามยกกลับไป ในตอนทศกัณฐ์ลงสวนขวัญ เข้าไปเกี่ยวนางสีดาให้เห็นใจในความรักของตน ไม่ได้กล่าวโจมตีพระรามว่ายากไร้ และไม่ถึงกับกราบเท้านางสีดาเช่นในสำนวนรัชกาลที่ 1 ในตอนอินทรชิตล้ม ทศกัณฐ์ก็เศร้าโศกเสียพระทัย แต่ก็ไม่ลุแก่อหิวโหยจนถึงขนาดจะสังหารนางสีดา เหมือนเนื้อเรื่องในสำนวนรัชกาลที่ 1 ที่แสดงให้เห็นว่าตกอยู่ในอำนาจความหลงในกามราคะ ลืมความโกรธกริ้วเมื่อครู่เพียงเพราะได้ยิวว่านางสีดานั้นมีค่าควรเป็นศรีแห่งเมืองลงกาเท่านั้นเอง แต่อย่างไรก็ดีแม้ว่ากวีผู้ทรงนิพนธ์ได้ทรงลดความรุนแรงของความผิดปกติทางจิตของทศกัณฐ์ลง แต่ก็ยังคงแสดงภาพชีวิตที่ต้องเผชิญกับหายนะ เพราะความหลงในกามตัณหาและอุปาทาน จนละเมิดกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม และการขาดสติจนไม่มีปัญญาหาทางออกด้วยวิเศษ เนื้อเรื่องตอนท้ายบทละครได้บ่งชี้ว่าทศกัณฐ์ก้าวทางผิด มาจนถึงแม้มีทางเลือกที่จะรักษาชีวิตไว้ ด้วยการส่งนางสีดาคืนแก่พระราม ก็ไม่ดีกว่ายอมเสียชีวิต และทศกัณฐ์หยิ่งตระหนงเกินกว่าที่จะทำเช่นนั้นได้ จึงเลือกเผชิญกับความตายเพื่อคงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีของตน การยอมตายจึงเป็นการแสดงว่ารับผิดชอบต่อการกระทำ ที่พาวงศ์ญาติล้มตายมากมาย พอถึงตัวเองจะเอาตัวรอดก็จะมีแต่ความอับปยศ ดังที่กล่าวไว้ว่า

ครั้นจะส่งนางไปให้ไพร่	ก็เป็นที่อับยศอดอาย
แต่เราประจัญรณรงค์	จนสุดสิ้นญาติวงศ์ทั้งหลาย
ครั้นภัยมาถึงกลัวตาย	จะมีแต่ความกระหายนินทา

สูดที่พี่จะของอ้อมมนุษย์ แม้นม้วยมุตชีวิตีเสียดีกว่า
 ตามกุศลผลกรรมได้ทำมา
 ภูเป็นวงศ์พรหมเมศเรืองศรี
 ถึงวอดวายไม่เสียดายชีวิตี พอให้มีเกียรติยศปรากฏไว้
 (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 506)

การยอมรับชะตากรรมด้วยความคิดเรื่องกฎแห่งกรรม เป็นการทำให้จิตใจสงบ และยุติการผูกเวร ดังที่ทศกัณฐ์กล่าวกับมณโฑในคำประพันธ์ข้างต้นนี้ว่า “ ตามกุศลผลกรรมได้ทำมา” ถ้าจะต้องตายก็ยินดี

พระรามเป็นตัวละครสำคัญในโครงเรื่อง แม้ว่าในฉบับพระราชนิพนธ์ไม่ได้เน้นคุณสมบัติของการเป็นองค์อวตารของพระนารายณ์มากเท่าฉบับหลวง แต่พระรามก็ยังคงดำรงตนในหน้าที่ สร้างความสันติสุขแก่ไตรโลก ด้วยความมุนานะเผด็จศึกปราบทศกัณฐ์ ในขณะที่เดียวกันพระองค์ก็ทรงทำหน้าที่พระสวามีที่ช่วยเหลือชีวิตมเหสีของพระองค์ ด้วยความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว แม้ว่าต้องต่อกรกับทศกัณฐ์ยักษ์ร้ายที่มีทั้งกำลังอำนาจและพวกพ้องบริวาร ความเชื่อมั่นในการกระทำความดีของพระองค์ทำให้ทรงไม่ย่อท้อกับปัญหาอุปสรรคทั้งที่เป็นปัญหาภายในใจอันเกิดจากความทุกข์ในการพลัดพรากจากนางสีดา และความเศร้าสร้อยเมื่อต้องทนเห็นพระลักษมณ์พระอนุชาที่รักของพระองค์ ต้องบาดเจ็บแทบสิ้นชีวิตจากการถูกศัตรูทำร้าย

ทหารวานรของพระรามยังคงเป็นตัวละครสำคัญในโครงเรื่อง ดังที่ทราบแล้วว่าโครงเรื่องหลักของรามเกียรติ์คือความขัดแย้งระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ จนทำให้เกิดศึกระหว่างสองเผ่าพันธุ์ คือฝ่ายยักษ์และฝ่ายลิงของพระราม หนุมานยังคงมีบทบาทหน้าที่เป็นทหารพระราม หนุมานมีความเก่งกล้าสามารถและเฉลียวฉลาด ดูเหมือนว่าหนุมานในฉบับพระราชนิพนธ์นี้มีปฏิภาณไหวพริบโดดเด่นมากกว่าสำนวนรัชกาลที่ 1 เมื่อรบกับบรรลัยกัลป์ หนุมานก็ใช้ทรายโปรยเพื่อล้างความสิ้นของน้ำมันว่านที่อาบตัวศัตรู โดยที่ไม่ต้องถามผู้อื่นเช่นในสำนวนก่อน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงยังคงโครงเรื่องหลักคือความขัดแย้งระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ไว้ และคงความคิดหลักเกี่ยวกับการอธิบายพฤติกรรมอันเกิดจากข้อบกพร่องทางจิตของทศกัณฐ์ และความโง่เขลาเบาปัญญาในการหาทางออกที่ถูกต้องในการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นวิธีการมองปัญหาของชีวิตแบบพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าเนื้อเรื่องที่แสดงความศักดิ์สิทธิ์หรืออิทธิฤทธิ์ของตัวละคร อันเป็นความคิดอย่างลัทธิพราหมณ์ ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการดำรงอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า ในสำนวนนี้ถูกจำกัดลง เศียรของอินทรชิตไม่สามารถสร้างความเดือดร้อนจนถึงขนาดทำให้ไฟไหม้จักรวาล ตามโองการหรือพรของพระพรหม เมื่อเทพเจ้ายังคงมีความบกพร่องละเมิดศีลธรรม ประทานพรโดยไม่มีสติพิจารณาว่าผู้ที่ได้รับพรนั้นมีลักษณะนิสัย

อย่างไร ผู้อ่านก็จะตีความตามวิถีคิดแบบพุทธศาสนาที่เห็นว่าสรรพสิ่งในโลกดำรงอยู่ในความไม่เที่ยงแท้ พึ่งดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท

ในแง่การใช้เล่ห์กลในการศึกที่กล่าวได้ว่าสังคมไทยถือวิธีการสำคัญน้อยกว่า เป้าหมายนั้น ในสำนวนรัชกาลที่ 1 หนุมานกล่าวเหยียดทศกัณฐ์จันดูเหมือนมองข้ามความถูกต้องทางศีลธรรมเพื่อชัยชนะในการรบ สำนวนรัชกาลที่ 2 ปรับให้เห็นว่าเป็นความจำเป็นอย่างเลี่ยงได้ยาก บุคคลมีหน้าที่รักษาความดีของตน จุดอ่อนของทศกัณฐ์อยู่ที่ความ “ไม่รู้” ที่โยงถึงการยอมเป็นทาสของความชั่วด้วย ดังนี้

ไม่รู้หรือว่าพระอวตาร	เลี้ยงเราเป็นทหารชาดูสนาม
ตัวท่านเป็นศัตรูคู่สงคราม	จะเอาความสัตย์ธรรมฉันใด
ยังมีหน้ามาล่ำเลิกเสียอีกเล่า	ที่โหดเขลาชั่วช้าหาว่าไม่
ไปปล้ำองค์สีดามาไว้	กรุงไกรกุ่มภณที่จึงอันตราย

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 498 , เน้นโดยผู้วิจัย)

2.2 กลวิธี

บรรยากาศความเบ่งบานทางปัญญาซึ่งได้รับแรงหนุนจากการฟื้นฟูวัฒนธรรม ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 กระตุ้นให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงมีความมั่นใจในการนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ขึ้นมาใหม่ด้วยปัญญาของกวีที่จะร่วมกันพิจารณาเลือกเฟ้นคำและความในการสื่อสารอันงดงามอย่างงานศิลปะ เมื่อเปรียบเทียบกับฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ก็จะเห็นการปรับปรุงแก้ไขซึ่งสะท้อนมโนทัศน์การเกลากลอน ซึ่งเป็นปัจจัยให้คุณค่าของบทละครเรื่องรามเกียรติ์ดำรงอยู่ในมโนทัศน์การเล่นของคนไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องพะวงกับการรักษาและรวบรวมเนื้อเรื่องให้ครบถ้วนอย่างฉบับก่อน จึงกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงใช้กลวิธีการประพันธ์สอดคล้องกับพระราชประสงค์ที่จะใช้เรื่องรามเกียรติ์เป็นบทละครสำหรับแสดงละครใน ตัวอย่างของการปรับบทให้สอดคล้องกับการแสดงซึ่งได้ฟังกันมากคือ “ การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงแก้ไขพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เรื่องรามเกียรติ์ ตอนสีดาผูกคอตาย เพราะของเดิมไม่เหมาะที่จะนำมาแสดง หรือใช้แสดงไม่ได้เนื่องจากดำเนินเรื่องช้า ... จึงได้ทรงแก้ไขบทเพื่อให้หนุมานเข้าแก้ไขได้ทันท่วงที ” (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต , 2541 : 62 – 63)

รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ยังคงเนื้อเรื่องการทำสงครามระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ ความขัดแย้งหลักในโครงเรื่องคือการยับยั้งการละเมิดกฎทางศีลธรรมของทศกัณฐ์ ซึ่งลักพานางสีดา เพื่อปลดปล่อยความปรารถนาทางกิเลสตัณหา ส่วนพระรามต้องต่อสู้เพื่อช่วยเหลือนางสีดาตามหน้าที่ที่เป็นพระสวามีของนางในชาติภพ และหน้าที่ตามที่ได้

ไวคุณฐ์มาเกิดเพื่อปราบปรามเหล่ายักษ์อธรรมที่เบียดเบียนสรรพสัตว์ในไตรดายุค เมื่อเนื้อหาหลักของรามเกียรติ์คือการแสดงภาพชีวิตของผู้ที่ติดอยู่ในบ่วงของความหลงปะทะกับผู้ที่ต้องกอบกู้เกียรติยศและความสงบสุขแก่โลก กวีผู้นิพนธ์จึงใช้กลวิธีหลักในการแต่งบทพรรณนาและบทบรรยายทั้งภายนอกและอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร ประกอบกับบทสนทนา โดยคำนึงถึงการร่ำบทในการแสดง จึงจำเป็นต้องอาศัยบทละครสร้างตัวละครให้จับใจผู้เสพ ทั้งนี้ไม่ได้เน้นเฉพาะพระรามและทศกัณฐ์เท่านั้น ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

2.2.1 บทพรรณนามากและความขัดแย้งในใจ

ครั้นถึงจึงลงแผ่นดินดอน	เห็นวานรตายยับไม่นับได้
ยิ่งคิดคร้ามครั่นพรันใจ	อรไทแลหาพระสามี
ไม่เห็นองค์ทรงฤทธิ์คิดวิตก	จึงลงจากบุษบกมณีสรี
แสงพระจันทร์แจ่มฟ้าในราตรี	ลุยเลือดโยธีเที่ยวมา
แลเห็นคำแหงหนุमान	ทับเศียรคชสารสังขาร์
นางรู้จักจำได้ให้เมตตา	ชลนาไหลลงทรงโคกี
ไอ้เอ็นดูทหารพระผ่านเกล้า	ได้ไปเผาองกษายักษ์
ควรหรือตายพ่ายแพ้แก่ไพร่	จนสิ้นชีวาวยเสียตายนัก
ร่ำพลางนางฟายชลเนตร	แสนทเวชวิตกเพียงอกหัก
พอเหลือบเห็นองค์พระหริรักษ์	กอดพระลักษมณ์วางกลางสุธา
นางวิ่งเข้าเฝ้าพรอภิวัต	กราบกับพระบาททั้งซ้ายขวา
สองกรซ้อนทรวงเข้าโศกา	กัลยาครวญคร่ำรำไร
ไอ้สงสารพระองค์ทรงศักดิ์	มาพ่ายแพ้กยักษ์จนตกชัย
ควรหรือไม่ดำริไตร	ช่างละให้อูขามาสงคราม
จนเสียที่เสียทัพยับย่อย	พระก็พลอยวางกลางสนาม
เสียแรงเรื่องฤทธิรงค์ทรงนาม	มาได้ความอัปยศทศกัณฐ์
ทั้งนี้ก็ช่วยอยู่ตัวน้อง	ให้พระต้องตามมาจนอาลัย
จะสู้ม้วยด้วยองค์พระทรงธรรม์	ตามไปเมืองสวรรคตขึ้นฟ้า
ร่ำพลางนางสะอึกสะอื้นไห้	ชลนัยน์พร้งพรายทั้งซ้ายขวา
ชลลงตรงบาทภัสตา	กัลยาแน่นิ่งไม่ตึงกาย

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 256-257)

บทพรรณนามากและความขัดแย้งในใจของนางสีดาเมื่อนั่งบุษบกออกมาดูพระรามและพระลักษมณ์ในสนามรบ แสดงว่าพระทัยของนางสีดามีความหวาดหวั่นว่าพระรามจะเสด็จสวรรคตจริงตามคำของทศกัณฐ์ มากำคำคืนที่แสงจันทร์แจ่มกระจ่าง ยิ่งเผยภาพน่ากลัวและ

นำเศร้านะเดินลุยเลือดของทหารที่นอนตายกลาดสมรภูมิ เมื่อเห็นศพของหนุมนาก็รู้สึกเวทนา เสียตายและยังหัวน้วิตก ครั้นเหลือบเห็นพระรามและพระลักษมณ์สิ้นสมประตืออยู่กลางแผ่นดินก็ ทรงเสียพระทัยต่อความพ่ายแพ้ ซึ่งเป็นความอัปยศและยังรู้สึกผิด ด้วยทรงเห็นว่าตนเป็น ต้นเหตุของเรื่องทั้งปวง

2.2.2 บทพรรณนาพฤติกรรมในการรบและบทสนทนา

เห็นรังใหญ่ไม่น้อยสักร้อยอ้อม	จึงลงจอมเขาใหญ่ไพรสณฑ์
สองหัตถ์รื้อรวบต้นรังพลัน	เท้ายันโยกชักด้วยศักดา
จุดกระซากรากขาดขึ้นมาได้	สมหวังตั้งใจปรารถนา
มิได้หยุดยั้งรังรา	ใส่บาแบกกลับมาจับปลัน
ครั้นถึงจึงลงหยุดยั้ง	ชูต้นรังหัวเราะเยาะหยัน
ประกาศก้องร้องเหวยกุมภกรรณ	มิใช่รังต้นนั้นหรือฉันใด
เมื่อนั้น	กุมภกรรณหมายชนะกะได้
จึงว่าเอ็งโง่เง่าไม่เข้าใจ	กูจะจับเป็นไปประเดี๋ยวนี้
แล้วแผ่นโผนโจนจากรถทรง	โถมตรงเข้าจับกระบี่ศรี
ตีต้องถูกกายหลายที	น้องพาลีหันเหเซไป

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 178 -179)

บทพรรณนานี้เผยจุดอ่อนของสุครีพ ซึ่งทำให้เพลิงพล้ำเพราะมุ่งมันจะสำแดง ฤทธิ์ให้กุมภกรรณประจักษ์ จุดกระซากรากต้นรังขนาดใหญ่จนถอนรากได้ ก็แบกกลับมาทันทีชูต้น รังขึ้นพร้อมทั้งหัวเราะเยาะกับประกาศศักดาของตน แต่กลับถูกกุมภกรรณเยาะหยันว่าโง่เง่า แล้วเข้าจู่โจมจนตั้งตัวไม่ติด

2.2.3 บทสนทนา

บทละครสามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 มีบทสนทนาที่คมคายมีรสชาติ และชวนคิด และประสานกับองค์ประกอบอื่นดังเช่น ในโครงเรื่องที่พระรามและหนุมนต้อง รักษาความลับเรื่องอุบายลวงทศกัณฐ์ เพื่อชิงเอากล่องดวงใจ พระลักษมณ์ซึ่งเข้าใจว่าหนุมน ทรยศก็ตรัสบริภาษอย่างรุนแรง พระลักษมณ์ประณามหนุมนว่าแปรพักตร์ไปอยู่กับทศกัณฐ์ เพราะอยากได้สมบัติ หนุมนก็กล่าวโต้ตอบอย่างเย้ยหยันว่าไม่อาจคอยสมบัติที่พระรามประทาน ให้ เพราะอาจตายในสนามรบเสียก่อน โดยเปรียบว่าผิวดวิสัยโบราณเหมือนการทำนาจะมัดคอก ปล่อยให้ลูกโคโตพอจะไถนา ก็สลายไปเปรียบตั้งขึ้นกบนปลายไม้

เมื่อนั้น	พระลักษมณ์แค้นขัดอัสฉาสัย
กริ้วโกรธกระที่บาทตวาดไป	ดูตุเป็นได้หนุมน

ที่ความชอบทำไว้ใครไม่เห็น	ก็นับหน้าว่าเป็นยอดทหาร
แม้ศึกสำเร็จเสร็จการ	พระเชษฐาจะให้ท่านผ่านพารา
มาชิงสุกก่อนห้ามหาดีไม่	เห็นแก่ได้ยศศักดิ์ของยักษา
มีหน้าซ้ำจ้วงจาบหยาบซ้ำ	อหังการ์เกินการหาญฮึก
ได้ธำมรงค์มงกุฎทศกัณฐ์	ออกชั้นอาสามารถศึก
อวดสมบัติวิวัฒนาโอฬาริก	ช่างไม่นึกอับอายขายหน้าตา
บัดนั้น	หนุมนอกแล้วแกลิ่งแส้ร้างว่า
ชิชะพระศรีอนุชา	ช่างพูดจาผิดระบอบบุราณไป
เหมือนทำนาเทศกาลหว่านข้าว	จะคอยคร่ำลูกโคให้โตใหญ่
ใครห่อนขึ้นกบนปลายไม้	เห็นไม่ถูกต้องทำนองความ
ผิดชอบครั้งนี้เห็นดีชั่ว	ได้แต่ตัวมาโอบอกสนาม
จะคอยชมสมบัติของพระราม	ถ้าตัวตายแล้วความก็สูญไป
ซึ่งสัญญาว่าไว้ไม่เห็นจริง	แกลิ่งล่อลวงลึงให้หลงไหล
นี้หากว่าสายัณห์หลงไร	จะเลิกทัพกลับไปยังธานี
หาไม่จะเข้าไล่จับพระลักษมณ์	ไปถวายทศพัทศรัยยักษิ
เร่งระมัดระวังองค์ให้จงดี	พรงนี้ไม่ละพระอนุชา
ว่าพละทางเดินถอยออกไป	ขึ้นนั่งบนพิชัยรถ
ให้ไพร่พลโห่ร้องก้องไกล	เลิกทัพกลับไปหน้าเข้าธานี

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย , 2544 : 482 – 483)

จะเห็นได้ว่ากลวิธีการประพันธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 นั้นยังคงมีกลวิธีเดียวกันกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 คือการสร้างตัวละครให้มีมิติทางอารมณ์และความรู้สึก แต่ได้สร้างความกระชับและทำให้เข้มข้นขึ้น

3. ตัวละคร

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงใช้กลวิธีในการประพันธ์ตามองค์ประกอบของวรรณคดีบทละคร ดังการศึกษาต่อไปนี้

3.1 บทบาทและลักษณะนิสัยของตัวละคร

ลักษณะนิสัยและบทบาทของตัวละครในบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 นี้ยังคงยึดตามต้นฉบับรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 กล่าวคือ ยังคงมีตัว

⁴ บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ฉบับพิมพ์ปี พ.ศ. 2544 พิมพ์เป็นใคร่ แต่ฉบับปี พ.ศ.2510พิมพ์เป็น ใคร่ ซึ่งมีความหมายสอดคล้องกับเนื้อความมากกว่า

ละครหลักทั้งฝ่ายธรรมและอธรรมเหมือนดังเดิม ทั้งบทบาท พฤติกรรมและลักษณะนิสัยก็ยังคงเหมือนการสร้างตัวละครในรามเกียรติ์รัชกาลที่ 1 เช่น พระราม ตัวละครเอกฝ่ายธรรม ผู้ประพฤติตามหลักศีลธรรม ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีความเฉลียวฉลาด รู้จักจัดสรรหน้าที่ของเหล่าเสนาตามความสามารถและความถนัด เช่นทรงเห็นว่าพิเภกเป็นผู้ที่รู้เรื่องของพวกยักษ์ดีที่สุด จึงมักปรึกษาวิธีการเอาชนะฝ่ายทศกัณฐ์ ด้วยการสอบถามถึงจุดอ่อนจุดด้อยและวิธีแก้กลต่าง ๆ จากพิเภก ในยามสถานการณ์ที่ต้องใช้ผู้ที่มีความกล้าและฉลาดเฉลียวพระองค์ก็ทรงไว้วางใจหนุนใจ เช่นการออกไปหายามาแก้พระลักษมณ์ที่ต้องเปลี่ยงปล้ำต่อศัตรู ในขณะที่เดียวกันพระองค์ทรงให้ความรักความห่วงใยแก่ข้าราชการของพระองค์ พระองค์ทรงเป็นห่วงพิเภกเกรงว่าจะได้รับภัย จึงกำชับพระลักษมณ์ให้ดูแลพิเภกให้ดี แต่ในขณะที่เดียวกันก็ทรงมีความบกพร่อง เนื่องจากทรงบุ่มบ่ามตัดสินพระทัย เช่นตอนที่เข้าพระทัยนางสีดาผิด รับสั่งให้สังหารนางในขณะที่ยังทรงกริ้วโกรธา

นางสีดาเป็นตัวละครที่มีบทบาทลักษณะนิสัยสมกับการอวตารมาเกิดของพระลักษมณ์ สีดาเป็นหญิงที่มีความจงรักภักดีต่อพระสวามี นางยืนยันที่จะรอคอยซัยชนะของพระราม มิฉะนั้นก็จะยอมสิ้นพระชนม์ เมื่อหลุดพ้นจากเงื้อมมือทศกัณฐ์มาได้ นางมั่นใจในความบริสุทธิ์ใจของนางจึงมีความกล้าที่จะพิสูจน์ด้วยการลุยเพลิง ทั้งนี้เพื่อให้พระสวามีและเหล่าเสนาเชื่อมั่นในความดีของนาง แต่เมื่อพระรามกล่าวหาว่านางมีใจให้ทศกัณฐ์ โดยไม่ฟังคำชี้แจงของนาง นางก็ยืนยันที่จะไม่คืนดีกับพระรามด้วยถือว่าพระรามไม่เชื่อมั่นในตัวนาง ตลอดเวลาที่นางต้องทุกข์ทนอยู่ในป่า เลี้ยงดูบุตรโดยลำพังนั้นเป็นสิ่งบ่งชี้ถึงความเข้มแข็งและความเชื่อมั่นในศักดิ์ศรีและคุณค่าของตัวเอง

ทศกัณฐ์ตัวละครฝ่ายอธรรมที่ตกอยู่ในความหลง ความบกพร่องทางจิตของทศกัณฐ์เกิดจากความไม่รู้เท่าทันความหลงของตนเอง ไม่เข้าใจกฎแห่งอนิจจัง จนนำพาวางศิวาน วานเครือและบ้านเมืองหายนะ แต่การตัดพฤติกรรมที่ดูเกินจริง เช่นไม่มีการอ้อนวอนนางสีดาให้รับรัก การไหว้เทพยดาเมื่อถูกผูกผมเหล่านี้ทำให้ทศกัณฐ์ดูมีศักดิ์ศรีมากขึ้น และดูเป็นผู้ที่รู้เหตุผลมากกว่าหลงไปตามอารมณ์ การสร้างความซับซ้อนทางอารมณ์และการแสดงส่วนลึกในจิตใจของทศกัณฐ์ทำให้ทศกัณฐ์เป็นตัวละครที่กำใจผู้อ่านได้ การเผชิญกับความตายอย่างกล้าหาญของทศกัณฐ์ ช่วยสร้างความชื่นชมแก่ทศกัณฐ์

พิเภกเป็นตัวละครที่มีความขัดแย้งในตนเอง เนื่องจากมีภาระหน้าที่ตามโองการของพระอิศวรให้มาเกิด เพื่อช่วยพระรามปราบปรามยักษ์พาล จำต้องวางเฉยต่อความสัมพันธ์กับวงศ์วานในภพนี้ แต่พิเภกก็สามารถใช้ความรู้ทางธรรมตัดสินปัญหาความขัดแย้งในใจ พิเภกเป็นตัวละครที่แสดงให้เห็นคุณค่าของชีวิตที่มีความมุ่งมั่นในการกระทำความดี

หนุมานเป็นทหารเอกของพระราม หนุมานเป็นตัวอย่างของทหารที่ดีอันพึงประสงค์ของกษัตริย์ หนุมานมีความจงรักภักดีต่อพระราม แม้ว่าบางครั้งก็ให้รู้สึกน้อยใจพระรามแต่ก็สามารถระงับได้ด้วยความตระหนักในภาระหน้าที่ หนุมานมีฤทธานุภาพและมีความ

กล้าหาญ มีปฏิภาณไหวพริบ ถวายงานรับใช้พระรามอย่างไม่คิดชีวิต หนุมนามิจุดเด่นที่มีความเจ้าชู้ตามขนบนิยายไทย นำสังเกตว่าหนุมนามนั้นชนะใจสตรีที่ตนมีความสัมพันธ์ด้วย เพราะความเก่งกล้าสามารถและมีเสน่ห์ในการใช้คำพูดประกอบกับความจริงใจ

3.2 ส่วนนวนโวหาร

การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์เพื่อจุดประสงค์ในการแสดงนั้น บ่งชี้ทัศนคติการสร้างเสพวรรณศิลป์ของคนไทยหลายประการ การสร้างงานภายหลังรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 นั้นบ่งชี้ถึงมโนทัศน์ของการเกลากลอน ว่าผลงานทางวรรณศิลป์นั้นเป็นสิ่งที่มีความค่า สามารถนำมาขัดเกลาแต่งเติมเพื่อสื่อสารอันมีความหมายทั้งทางสติปัญญาและทางอารมณ์ การเกลากลอนนั้นเกิดขึ้นด้วยความมั่นใจในศักยภาพของกวีผู้ประพันธ์ แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมิได้มีความตั้งพระทัยที่จะประชันฝีมือกับฉบับพระราชนิพนธ์ของพระราชบิดา ดังที่บางตอนก็ใช้สำนวนในพระราชนิพนธ์เดิมเป็นต้นแบบ เช่นเมื่อทศกัณฐ์อ้างว่า เทวดาเข้าข้างพระรามจึงเอารถมาให้ฉบับรัชกาลที่ 1 ให้ท้าวมาลีวราชตรัสว่า “ ทำไมกับท้าวโกสีย์ รถของเขามีเขาก็ให้ ” (2540 ค : 227) ฉบับรัชกาลที่ 2 ว่า “ ไม่ควรค้านพาลพาลีโกสีย์ รถของเขามีเขาก็ให้ ” (2544 :400) แต่ก็ทรงเห็นความจำเป็นต้องมีสำนวนใหม่ จะเห็นได้ว่าเนื้อเรื่องของบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสั้นและกระชับ ดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว แต่ไม่ละทิ้งการบรรยายหรือพรรณนาที่สื่อเนื้อหาทางอารมณ์

ทรงเห็นข้อจำกัดของบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ว่ามีเนื้อเรื่องบางตอนไม่เหมาะสมกับการนำมาเป็นบทละครในการแสดงละครใน เพราะมีเนื้อเรื่องเยิ่นเย้อ มีบทพรรณนามาก บทเจรจาจารุวรุ้งไม่กะทัดรัดเหมาะกับท่ารำ บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 จึงมีความกระชับเหมาะสมในการแสดงแต่ยังคงสามารถสื่อเนื้อหาทางปัญญาและเนื้อหาทางอารมณ์ได้ ดังจะอภิปรายต่อไปนี้ (การเน้นข้อความในอัญประกาศเป็นของผู้วิจัย)

3.2.1 ความกระชับ ไม่เยิ่นเย้อ

เนื้อความในบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 มีความกระชับไม่เยิ่นเย้อ สอดคล้องกับพระราชประสงค์ในการใช้เป็นบทในการแสดงละครใน แม้ว่าไม่ได้ใช้เป็นบทร้องโดยตรงก็ตาม แต่ความกระชับทำให้ไม่ต้องเสียเวลาในการนำเสนอมาก ดังตัวอย่างที่ยกมาเปรียบเทียบนี้

รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1	รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2	
3.2.1.1 ตอนหนุมนามแก่นางสีดาผูกศอ น้ำวักโกศกห้อยอินทรี	จึงสะพักสไบบางที่นางทรง	ข้อสังเกต -ไม่แสดง

<p>เทวีก็นั่งขึ้นไป เอาภูเขาผูกคอให้มัน แล้วพันกับกิ่งโคกใหญ่ หลับเนตรดำรงปลงใจ อรไทก็โจนลงมา บัดนั้นวายุบุตรวุฒิกรใจกล้า ครั้นเห็นองค์อัครกัลยา ผูกคอโจนมาก็ตกใจ ตัวสั่นเพียงสิ้นชีวา ร้อนจิตตั้งหนึ่งเพลิงไหม้ โลดโผนโจนตรงลงไป ด้วยกำลังว่องไวทันที ครั้นถึงจึงแก้ภูษาทรง ที่ผูกคอองค์พระลักษมี หย่อนลงยังพื้นปถพี ขุนกระบี่ก็โจนลงมา เห็นนางไม้สิ้นชีवालัย มีใจแสนโสมนัสสา (2540 ข : 120)</p>	<p>จีบจัดรัดพระองค์โจงภูษา แข็งพระทัยไม่เสียดายชีวา อุตสาห์ปีนขึ้นบนต้นไม้ จึงเอาผ้าผูกพันกระสันรัด เกี่ยวกระหวัดไว้กับกิ่งโคกใหญ่ ชายหนึ่งผูกคออรไท แล้วทอดองค์ลงไปจะให้ตาย บัดนั้น วายุบุตรแก้ได้ตั้งใจหมาย (2544 : 34)</p>	<p>ความรู้สึก ตกใจของ หนุมาน</p>
<p>3.2.1.2 หนุมานทำลายพิธีทนต์น้ำ บัดนั้น พิเภกผู้มีอชฌาสัย ได้ฟังพระองค์ผู้ทรงภพไตร บังคมไหว้สนองพจมาน อันซึ่งพญากุมภกรรณ ไม่ยกพลชั้นธมาหักหาญ ด้วยเพื่อนไปตั้งพิธีการ อ่านเวททนต์น้ำในทันที หวังจะตัดต้นกลศีก ด้วยอุบายล้าลึกของยักษ์ คงคาแห่งเหือดไปทั้งนี้ จะมีให้กระบี่อาบกิน แม้นครบกำหนดเจ็ดวัน</p>	<p>บัดนั้น พิเภกโหราอชฌาสัย รับสั่งสังเกตดูเหตุภัย แล้วขับไล่ฤกษ์ยามตามคัมภีร์ ครั้นเห็นเที่ยงแท้แน่ตระหนัก จึงทูลพระหริรักษ์เรื่องศรี กุมภกรรณนั้นไปตั้งพิธี อยู่ที่ทะเลยมนา ทนต์น้ำทำให้แห้งขาด ด้วยอำนาจอาคมคาถา หวังจะให้ไพร่พลที่พลับพลา อุดคงคาล้มตายวายปราณ (2544 : 200)</p>	<p><u>ข้อสังเกต</u> -รวบรวมคำตอบ ของพิเภกไว้ -ตัดคำถาม ของพระราม -ตัดคำ อธิบายที่มา ของความรู้ ของ กุมภกรรณ -ไม่มีการใช้ หนุมานไป ช้อนกลแต่ พระรามตรัส</p>

<p>พวกพลเรานั้นจะตายสิ้น พิธีเลิศลบบฟ้าดิน อสุรินทร์เรียนต่อพรหมา เมื่อนั้น พระสุริย์วงศ์องค์นารายณ์นาถา ได้ฟังพิเภกโหรา ผ่านฟ้าจึงตรัสถามไป อันกุมภกรรณยักษ์ ไปทำพิธีอยู่ที่ไหน เราจะคิดอ่านประการใด จึงจะได้ล้างพิธีมัน บัดนั้น พิเภกสุริย์วงศ์รังสรรค์ ฟังราชบัญชาพระทรงธรรม บังคมคัลแล้วทูลสนองไป อันที่ซึ่งตั้งพิธีการ ตัวข้าบทยาลย์หาไม่รู้ไม่ เว้นไว้แต่นางกำนัลใน ซึ่งร่วมจิตซิดใจอสุรี ขอให้หนุมานฤทธิรณ ไปซ่อนกลกุมภกรรณยักษ์ แปลงกายให้เป็นสตรี เข้าปลอมพาทีด้วยกำนัล ก็ารู้ที่อยู่ขุนมาร ซึ่งไปอ่านพระเวทรังสรรค์ เร่งตามไปล้างพิธีมัน น้ำนั้นก็ไหลลงมา (2540 ข : 399)</p>		<p>สั่งให้หนุมาน ไปทำลายพิธี โดยถาม แหล่งทำพิธี จากพิเภก (พิเภกไม่ กล่าวว่ามันไม่ รู้)</p>
<p>3.2.2.3 ตอนภานุราชนิมิตป่า เมื่อนั้น พระสุริย์วงศ์องค์นารายณ์ทรงศิลป์ ครั้นเสร็จข้ามโยธวานรินทร์ พระปิ่นภพมีราชโองการ</p>	<p>เมื่อนั้น พระนารายณ์สุริย์วงศ์ทรงศิลป์ ครั้นข้ามพลโยธวานรินทร์ ถึงสิ้นพร้อมกันทันใด</p>	<p>ข้อสังเกต -บรรยายป่า นิมิตอย่าง กระชับ -หนุมาน</p>

<p> ดูกรประคนธรรพผู้คักดา อันมีปรีชากล้าหาญ จงไปดูที่อันโอฬาร ชัยภูมิสถานสวัสดิ์ จะได้ตั้งทัพพลลับพลา พักพลโยธากระบี่ศรี มั่นแล้วจะยกเข้าราวี ต่อตีด้วยหมู่กุมภันท์ บัดนั้น จึงประคนธรรพคนขยัน รับสั่งพระองค์ทรงสุบรรณ ถวายบังคมคัลแล้วรีบไป เทียวดูมาในพนาลี ตามเชิงคีรีเขาใหญ่ ก็ถึงที่ขุนมารนิมิตไว้ มิ่งไม้ทรงผลอรชร กว้างขวางราบรื่นโรฐาน มีธารธาราสิงขร เป็นที่ชัยภูมิสถาวร ได้นามกรครุฑา ควรจะตั้งกองทัพใหญ่ โดยตำรับพิชัยสงครามว่า ก็บากไม้หมายตรุยมรคา แล้วรีบกลับมาทันที ครึ่งถึงน้อมเศียรอภิวัตน์ ทูลบาทพระนารายณ์เรื่องศรี ป่าหนึ่งสะอ้านสะอาดดี เป็นที่สวัสดิมงคล พ่างพื้นราบรื่นจำเรียดา พร้อมทั้งน้ำท่าผลาผล ภูเขาต้นไม้ชอบกล ควรจะพักพลพลากร เมื่อนั้นพระนารายณ์สุริย์วงศ์ทรงศร </p>	<p> จึงมีพระวจาบัญชาการ สั่งศรีหนุমানทหารใหญ่ ให้หาที่ตั้งขานพลลับพลาชัย ตามในแนวป่าพนาดร บัดนั้น คำแห่งหนุমানชาญสมร รับราชวาทชีลิก ก็บจรดูไปในหิมวา มาประสพพบที่นฤมิต สำคัญจิตคิดว่าเป็นกลางป่า เห็นภูมิฐานสะอ้านสะอาดตา ทั้งพฤษภษาท่าธารสำราญใจ เดินเที่ยวพินิจพิเคราะห์ดู ชมเล่นเป็นครู่แล้วสงสัย โฉนหนึ่งนกกาคณาใน ไม่จับจิกผลไม้บินไปมา ตีร้ายใต้พื้นปัดพี จะมีหมู่อสุรีอยู่รักษา จึงฉวยชกตรีเพชรฤทธา แทงประดาลงไปในธรรณี (2544 : 119) </p>	<p> ตัดสินใจ กระทำการ ด้วยการ สังเกตของ ตนไม่ต้อง กลับมาทูล ถาม -ลดความน่า อัศจรรย์ใน บทบาทของ ยักษ์ </p>
--	--	---

<p> ฟังประคนธรรพฤทธิรอน ภูธรตรีสถามพิเภกไป ป่านี้เห็นเป็นสนุคนัก พญายักษ์ยังรู้หรือไหน มีนามนั้นเรียกประการใด จะใกล้หรือไกลกับลงกา เมื่อนั้นพญาพิเภกยักษา ได้ฟังพระราชบัญชา อสุราสนองพระโองการ อันนอกมรกตคีรี ไม่มีป่าสนุกรโหลฐาน เห็นเจ้าลงกากรุงมาร จะให้บันดาลไว้ด้วยฤทธิ์ เมื่อนั้น องค์พระหริรักษ์จักรกฤษณ์ ฟังโหราผู้รู้นิมิต ทรงฤทธิ์ถวิลจินดา อันกลศึกนี้ลึกล้ำ เห็นจะเป็นเหมือนคำพิเภกว่า จึงมีพระราชบัญชา สั่งวายุบุตรฤทธิรอน ตัวท่านจงให้ประคนธรรพ มั่นนากลับไปดูก่อน พิเคราะห์ที่ร้ายให้แน่นอน จะได้ยกนิกรรีบไป บัดนั้น คำแห่งหนุมานทหารใหญ่ น้อมเศียรรับสั่งภูวไนย แล้วให้ประคนธรรพพามา สองนายเดินเตาะเลาะทาง ตามหว่างทิวแถวแนวป่า ถึงที่นิมิตสุรา ถิ่นฐานโอสาร์ชอบกล </p>		
---	--	--

<p>ประกอบด้วยมิ่งไม้หลานพรรณ เรียงรันผลิดอกออกผล ดิบห้ามสุกแซมแกมปน งอมหล่นเกลื่อนกลาดตาชไป อันหมู่วิหคทั้งหลาย จะกล้ากรายมากินก็หาไม่ พิเคราะห์ดูด้วยปรีชาไว ก็แจ้งใจว่ากลอสูรี เหมือนคำพิเภกกราบทูล นเรนทร์สูรป็นภพเรื่องศรี ตีร้ายภายใต้อุปถพี จะมีอสูรมายา อย่าเลยจะลงไปดู ให้รู้อุบายยักขา คิดแล้วสำแดงเดชา แทรกพื้นพสุธาลงไป จึงเหลือบแลเห็นอสูร นิมิตอินทรียโตใหญ่ สองกรซ้อนชูแผ่นดินไว้ ด้วยฤทธิไกรชาญฉกรรจ์ ขุนกระบี่ชกตรีออกจากกาย มาดหมายจะฆ่าให้อาสัญ กระทีบบาทขบเขี้ยวเคี้ยวฟัน โถมเข้าโรมรันราวี (2540 : 253 – 255)</p>		
---	--	--

3.2.2 การแสดงเนื้อความได้ชัดเจน

จุดเด่นของรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 คือการแสดงเนื้อความได้ กระชับและกระจำง ใช้ระดับภาษาอย่างชาวบ้านมากกว่าใช้ศัพท์สูง ในตอนอินทรีชิตและพิเภก ประการมกันเป็นอีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าถ้อยคำสนทนาถึงอกถึงใจมากกว่าฉบับรัชกาลที่ 1

<p>ก็บอกเล่าแนะนำออกให้สิ้น หาไม้ที่ไหนไพริน จะลวงลामดูหมิ่นอสุรา เพราะตัวของท่านทรชน จึงเสียกลแก่พวกกระบี่ป่า เสียทั้งตบะกิจวิทยา สุริยวงศ์พรหมาในธานี เมื่อนั้น พญาพิเภกยักษ์ ได้ฟังจึงตอบวาทิ กุนีเที่ยวไปด้วยความจน กินแต่น้ำตาทุกคำเช้า จะพึงพี่น้องเล่าก็ขัดสน จึงเซซังไปในอารญ พบพลวานรเขาจับมา ถวายแก่องค์พระอวตาร โปรดให้สาบานหนักหนา ต่อศรพรหมาสตร์อันศักดิ์ดา รู้แล้วให้ว่าแต่จริงไป เหตุเท่านั้นแหละอินทรชิต กูจึงป้องปิดไว้ไม่ได้ พระรามถามมาก็สนใจ หาไม่ว่าเมื่อไรมี มาตรแม่นจะแกล้งบอกขาน หมายเอาเมืองมารักษ์ ไหนดองค์พระลักษมณ์ภูมิ จะต้องหอกอสุรีกุมภกรรณ ทั้งนาคบาศศรชัย ที่เอ็งลอบไปคอยลั่น จะทูลน้องนารายณ์ทรงธรรม ให้แผลงเป็นสุบรรณไปรอนราญ ถึงนาคที่มีฤทธิทรไหนดจะสู้ครุฑตัวหาญ จะหนีไปยังใต้บาดาล</p>		
--	--	--

อันการเพียงนี้ไม่ยากนัก (2540 ข : 474)		
<p>3.2.2.3 พระรามชมเชยของคต เมื่อนั้น พระจักรีผู้ปรีชาหาญ ได้ฟังนัดตามัฆวาน ว่าขานถูกต้องทำนองความ มิเสียทีที่เป็นวงศ์เทวราช องอาจกล้าหาญชาญสนาม ผู้เดียวเคี้ยวมาสงคราม ให้เลื่องชื่อลือนามวานร ควรแล้วที่เป็นทูตา ถ้อยคำเจรจาไม่ย่อหย่อน ชมพลาถอำนาจอวยพร จงถาวรยิ่งโลกธาตรี ให้ทรงศักดิ์วารธาตุ ปัจจามิตรพ่ายแพ้กระบี่ศรี ตรัสแล้วเสด็จจรลี เข้าที่สุวรรณพลับพลา (2540 ข : 281)</p>	<p>เมื่อนั้น พระหริวงศ์ทรงสวัสดิ์ศรีศรี ได้ฟังคำขุนกระบินทร์ก็ยินดี จึงมีมธุรสพจมาน อันความคิดฤทธิ์รงค์องคต ก็ปรากฏแก่ล้าปรีชาหาญ เราใช้ไปได้เรื่องราชการ แล้วข้าฝลายุกรมภัณฑ์บรรลัษ ทั้งมิได้เพื่องพลาคำโต้ตอบ เป็นความชอบหนักหนาจะหาไหน ตรัสแล้วลีลาคลาไคล เข้าในแท่นที่ศรีไสยา (2544 : 132)</p>	<p><u>ข้อสังเกต</u> -ไม่เอ่ยถึง ความเป็น วงศ์เทวราชของ องคต -ชมเชย ความคิดและ การโต้ตอบที่ ไม่เพื่อง พลา -ตัดคำ อำนาจพร</p>

3.2.3 วาตะเด่น

ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ก็ปรากฏวาตะเด่นจนผู้คนจำติดปาก และใช้มาจนถึงทุกวันนี้ สำนวนภาษาและวาตะในรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ก็มีความโดดเด่นไม่แพ้สำนวนรัชกาลที่ 1 และหลายตอนมีความเข้มข้นกว่า

รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1	รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2	
<p>3.2.3.1 ตอนพิเภกห้ามทัพ ตัวมิ่งเป็นไส้สงคราม พระรามก็จะยกเมืองให้ ฝ่ายกูผู้ออกมาชิงชัย ก็จะข้าให้ซึ่งราชธานี</p>	<p>พระรามเป็นเจ้าลงกาหรือว่าไร จะยกเมืองมาให้แก่กู (2544 : 176)</p>	<p><u>ข้อสังเกต</u> -ตั้งคำถาม ให้คิดถึงสิทธิ ธรรมของ พระรามใน</p>

<p>ลγκαเป็นสองเมืองหรือ ให้ห้องแล้วจะรื้อให้พี่ (2540 ข : 353)</p>		<p>ขณะนั้น</p>
<p>3.2.3.2 จิตรไพรีต่อว่าธาดาพรหม บัดนั้น จึงจิตรไพรียักขา ได้ฟังองค์ท้าวธาดา ตกใจตั้งว่าจะม้วยมิต หน้าขีดผาดเมื่อตกลงทันที อสุรีจึงตอบประกาศิต เป็นไฉนละนี้พระทรงฤทธิ จึงไม่พินิจให้แจ้งใจ ไพรีมันปลอมขึ้นมา ควรหรือผ่านฟ้าจึงส่งให้ เมื่อละนี้จะคิดประการใด น้อยใจเป็นพันพันทวี แต่องค์พระพรหมเป็นเจ้า ยังไม่รู้เท่ากระบี่ศรี ว่าแล้วมิได้อัญชูลี อสุรีก็เหาะกลับมา (2540 ค : 93)</p>	<p>บัดนั้น อสุรีพี่เลี้ยงเถียงต่อหน้า เออเมื่อก็ที่ไหนเข้าได้มา พระเจรจาพลังพลาดประหลาดใจ เอะแล้วไพรีอันมีฤทธิ แกล้งนิมิตปลอมเข้าขึ้นมาได้ พระองค์หลงประทานแว่นไป ช่างกระไรไม่พิจารณา เมื่อเป็นถึงอินทร์พรหมยังมเงา ไม่รู้เท่าลึงค่างอยู่กลางป่า คิดแค้นใจไม่อัญชูลีลา อสุราเหาะกลับมาจับไว (2544 : 246)</p>	<p><u>ข้อสังเกต</u> - ตัดอารมณ์ ตกใจของ จิตรไพรี - ต่อว่าอย่าง ถึงใจ - แสดง อารมณ์แค้น ใจแทนที่ ความน้อยใจ</p>
<p>3.2.3.3 หนุมานอาสาพานางสีดาหนี เมื่อนั้น โหมนางสีตามารศรี ฟังลูกพระพายพาที จึงมีเสาวนีย์ตอบไป ดูกรคำแหงหนุมาน อันคำของท่านหาชอบไม่ ไฉนจึงคิดเบาใจ มิได้ตริตรองด้วยปรีชา ทศพัทรมันลักเราหนี ข้อนี้ก็ที่กังขา</p>	<p>เมื่อนั้น นวลนางสีตามารศรี จึงตรัสตอบวาจาพาที ท่านว่านี่ไม่ต้องทำนองใน อันตัวเรายากเย็นเพราะเป็นหญิง ไม่สิ้นลึงพะวงสงสัย ประเดี่ยวยักษ์ลักมาลึงพาไป เทพไทจะดิฉินนิินทา จงทูลพระอวตารผ่านเกล้า</p>	<p><u>ข้อสังเกต</u> - เน้นเหตุผล ของนางที่ไม่ อาจให้ หนุมานพาไป อย่างกระชับ (เป็นที่มา ของสำนวน ยักษ์ลักมาลึง พาไป)</p>

<p>มีหน้าซ้ำตัวท่านมา พาเราไปจากเมืองมาร ยิ่งจะเป็นที่ราคิน ทั่วสิ้นในทศทิศกาล ถึงองค์สมเด็จพระอวตาร ผ่านฟ้าจะแหงนแคลงใจ ซึ่งท่านว่านี่ก็โดยธรรม เราจะไปด้วยนั้นไม่ได้ ขุนกระบี่จึงเร่งกลับไป ทูลพระภูวไนยให้รับมา สังหารผลาญไอ้ทศพัศตร์ ให้สิ้นศักดิ์สุริย์วงศ์พงศา เราจึงจะจากลงกา ไปเฝ้าบาทาพระสีกร (2540 ข : 123 – 124)</p>	<p>ว่าตัวเราบังคมก้มเกล้า ไม่ลืมคิดถึงพระคุณกรุณา แต่ครองใจไว้ทำก็กว่าปี เชิญเสด็จผ่านฟ้ามาโปรด พิฆาตโคตรทศพัศตร์ยักษ์ ให้สิ้นทั้งลงกาธานี จึงสมที่มั่นอาจอหังการ มาตรแม้นทศกัณฐ์มันไม่ตาย เราจะวายชีวิสังขาร์ แล้วตรัสขับขุนกระบี่ให้ลีลา เสด็จมาตำหนักจันทน์ทันใด (2544 : 37)</p>	<p>-ลดการ ตำหนิ หนุมน -แสดงความ เด็ดเดี่ยว ก่อนขับให้ หนุมน กลับไป</p>
---	---	--

3.2.4 การเน้นความขัดแย้งภายในมากกว่าการแสดงออกภายนอก

รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 แสดงความรู้สึกของทศกัณฐ์ทุกครั้งที่มีอารมณ์รุนแรง ผ่านอากัปภิกขัยของทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์จะสำแดงรูปสลิบเศียรยี่สิบกรและร่างกายใหญ่โต อาการต่างๆ จะสื่อผ่านปากทั้งสลิบและดวงตาสลิบคู่ ในตอนที่ทศกัณฐ์เศร้าเสียใจปากทั้งสลิบก็จะพร่ำรำพัน ก่อนจะล้มทศกัณฐ์ก็ได้สั่งเสียพิเภกทั้งสลิบปากในตอนนี้เป็นตอนที่ทำให้ผู้อ่านเห็นลักษณะนิสัยและอารมณ์ความรู้สึกของทศกัณฐ์ได้อย่างแตกต่างจากบุคคลทั่วไป แต่ไม่ปรากฏในสำนวนพระราชนิพนธ์นี้

รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1	รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2	
<p>3.2.4.1 ทศกัณฐ์สั่งเสียก่อนสิ้นใจ ปากหนึ่งว่าพิเภกเอ๋ย โฉนเลยมาแกล้งฆ่าพี่ ตัวเราก็จะม้วยชีวิ ในเวลานี้ด้วยศรพิษ ปากสองว่าเจ้าผู้เป็นน้อง ร่วมท้องสลิบสายโลหิต</p>	<p>เมื่อนั้น ทศเศียรเศร้าสร้อยละห้อยไห้ อูตสำหิ่ฝืนกลืนกลืนชอนันย์ ปลอบสองอรโทเทวี จะน้อยจิตคิดแค้นไปไยเล่า เป็นเวรอาของเราแล้วเจ้าพี่</p>	<p><u>ข้อสังเกต</u> -ไม่เน้นการ มีสลิบปาก -เปลี่ยนการ</p>

<p>จะได้ผ่านลงกาสมคิด เป็นอิสรภาพแก่หมู่मार ปากสามขอฝากมณโฑด้วย ช่วยบำรุงให้เป็นแก่นสาร ทั้งอัคคีภัยอายุพาพาล ผู้สนมบริวารทั้งนั้น ปากสี่ว่าเจ้าจะครองยศ ปรากฏเป็นจอมไอศวรรย์ จงเอ็นดูสุริย์วงศ์พงศ์พันธุ์ โดยธรรม์สุจริตประเวณี ปากห้าจงดำรงทศพิธ อย่าทำทุจริตให้เหมือนผี ตัดโลกโอบอ้อมอารี แกโยธีไพร่ฟ้าประชากร ปากหกว่าเจ้าจงอดโทษ ซึ่งกริ้วโกรธต่ำมาแต่ก่อน อย่าให้เป็นเวรอาวรณ์ แก่เราผู้จะจรไปเมืองฟ้า ปากเจ็ดขอฝากนคเรศ อันทรงวงศ์พรหเมศนาถา สืบมาแต่องค์พระอัยกา เมตตาอย่าให้จุลาจล ปากแปดว่าเราเลี้ยงท่าน ก็ประมาณหมายใจให้เป็นผล ตัวเราชั่วเองจึงเสียชนม์ แล้วได้ร้อรนทั้งแผ่นภพ ปากเก้าว่าพี่จะลาตาย น้องชายเมตตาช่วยปลงศพ อย่าให้ค้างราตรีในที่รบ ไตรภพจะหมิ่นนินทา ลิบปากสิ้นฝากสิ้นสั่ง สิ้นกำลังสิ้นคิดยักษา พิชศร้อรนรุ่มทั้งกายา</p>	<p>จะจำม้วยด้วยกลไพรี ค่อยอยู่จงดีเถิดนะน้อง ขอฝากเหล่าสาวสวรรค์กำนัล- นาง ชอบผิดคิดบ้างอย่าหมางหมอง ตัวพี่มิได้อยู่ครอบครอง จะจำพรากจากน้องทั้งสองรา จงอดอ่อนผ่อนผันกันให้ดี บุญพี่จะหาไม่ไปภายหน้า เห็นที่พิเภกอนุชา จะได้ผ่านพาราธานี เจ้าจงยำเียงเกรงกลัว ฝากตัวเขาเถิดมารศรี เป็นเคราะห์กรรมทำไว้แล้วเทวี พรุ่งนี้พี่ยาจะลาตาย (2544 : 503)</p>	<p>สั่งเสียมณโฑ มาไว้ตอน ก่อนออกรบ -ตัดการ สารภาพผิด -ไม่ตัดพ้อ พิเภก</p>
---	--	---

<p>อสุรากลึงเกลือกเสือกไป (2540 ค : 400)</p>		
<p>3.2.4.2 ทศกัณฐ์ชมเชยอินทรชิต เมื่อนั้น ทศเคียรสุริย์วงศ์ใจหาญ ฟังพระโอรสแจ้งการ พญามารชื่นชมด้วยสมคิด ตบหัตถ์สำรวจสรวลสันต์ เสียงสนั่นลั่นฟ้าถึงดุสิต แล้วสวมสอดกอดองค์อินทรชิต เจ้าดวงชีวิตของพ่อ มิเสียที่เป็นวงศ์พรหมเมศ ปรีชาฤทธิ์เดชแกล้ากล้า ควรที่เป็นปิ่นอสุรา สืบสุริย์วงศ์ในเมืองมาร เจ้าทำสงครามเหนือยพักตร์ ลูกรักจงไปสรงสนาน เสวยโภชนาให้สำราญ ชมหมุ่นงคราญวิไลวรรณ (2540 ข : 505)</p>	<p>เมื่อนั้น ทศกัณฐ์ยินดีจะมีไหน ประคององค์โอรสศไกร กอดจูบลูบไล้แล้วชมเชย ฤทธิรณกลศึกก็ลึกซึ้ง เป็นที่พึ่งพ่อแล้วลูกแก้วเอ๋ย เจ้าเหนื่อยมาอย่านั่งนานนัก- เลย ไปเสวยสว้าให้สำราญ (2544 : 252 – 253)</p>	<p><u>ข้อสังเกต</u> -ลดลักษณะ ยักษ์ของ ทศกัณฐ์ -ตัดการโยง กับวงศ์พรหม -เน้นการเป็น ที่พึ่งของพ่อ แทนการสืบ ราชวงศ์</p>
<p>3.2.4.3 อินทรชิตครวญ ครั้นออกนอกทวารพระนิเวศน์ เหลือบแลแปรเนตรซ้ายขวา เห็นปราสาทแก้วแววฟ้า ของพระบิดามารดร งามเพียงไพชยนต์พิมานมาศ โอกาสจรัสประภัสสร คิดถึงสองกษัตริย์แล้วอวรณ์ จึงยอกรเหนือเกล้าเมาลี โอ้อวดตั้งแต่จะแลลับ มิได้กลับมารอบบทศรี พระองค์จงอยู่สวัสดิ ข้าบาทนี้ขอบังคมลา</p>	<p>ครั้นออกนอกกำแพงพารา เป็นลางร้ายแรงกว่าอ่อน บ้างโฉบฉาบคาบจิกกรรเจียก- จอน บ้างเฉี่ยวงอนรถทรงธงชัย สารพัดอัศจรรย์หวั่นจิต น่าที่ชีวิตจะตักษย เหลี่ยวดูปราสาทเพียงขาดใจ ตั้งแต่นี้มิได้มาไสยา สงสารพระชนกชนนี จะไต่ก็เศร้าสร้อยละห้อยหา นิจจาเอ๋ยสุวรรณกัณยุมา</p>	<p><u>ข้อสังเกต</u> -รวบการเห็น ลางร้ายและ ความอาลัย ของอินทรชิต ไว้ด้วยกัน -จบด้วยการ หักใจสละรัก ด้วยมานะ</p>

<p> ออกเอ๋ย मैंนหาลูกไม้ จะใช้ใครให้ออกไปเช่นฆ่า จะต้องร้อนถึงองค์พระบิดา ยกพวกโยธาออกโรมรัน โอ้วาสงสารพระแม่เจ้า จะอวรณ์ร้อนเร้าโศกศัลย์ จะทุกข์ตรอมผอมเพียงสิ้นชีวัน ด้วยพระทัยอันกรุณาถูกรัก ทั้งสุวรรณกัณฐกมาเทวี จะไต่ก็ฟ้างเพียงอกหัก รั่ำพลางรีบเร่งพลยักษ์ ผันพักตร์ไปตามมรรคา ฯ ครั้นออกมานอกนครเศศ พูนทเวษเศร่ำโทมนัสสา ให้เปลี่ยวเปล่าเยือกเย็นในอุรา ตั้งมาแต่องค์สุรี อันโลกันซึ่งขั้บราชรถ ก็ปรากฏเป็นเพศกระบี่ศรี ไกรสรกลับกลายอินทรีย์ เป็นหน้าพาลีทุกตัวไป ทั้งพระพายก็พัดสกัดหน้า เสี่ยงโยธาให้ตั้งร้องไห้ แร้งกาโฉบฉวยธงชัย กลาบาดตกในนารถ หมู่วิศจับเจ้าเหงาสังัด สารพัดเป็นลางประหลาดหมด บรรดาเครื่องสูงสำหรับยศ ก็ปรากฏรุ่งโรจน์ตั้งเปลวควัน ขุนมารครั้นเห็นนิมิต ตะลึงคิดวิตกอกสั่น จนล่องเขตเขาสัตถ์ภันท์ ถึงเนินบรรพตจักรวาล ฯ (2540 ข : 572 - 573) </p>	<p> จะกินแต่น้ำตาไม่ราวัน แล้วคิดถึงโอรสสลดจิต จะม้วยมิตมิได้กลับมารับขวัญ สงสารสาวสุรางค์นางกำนัล จะโศกศัลย์สร้อยเศร่ำถึงเรานัก ยิ่งคิดคิดไปก็ใจหาย ไม่เว้นววยวิตกเพียงอกหัก แล้วขึ้นคิดมานะสละรัก เร่งพหลพลยักษ์ยาดรา (2544 : 290) </p>	
---	--	--

3.2.5 อารมณ์ขัน

บทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 มีเนื้อความที่แสดงอารมณ์ขัน ผ่านเนื้อเรื่องที่สมจริงและสอดคล้องกับบทบาทลักษณะนิสัย ซึ่งไม่ปรากฏในบทละครเรื่องรามเกียรติ์สำนวนอื่นๆ เนื้อเรื่องที่สามารถสร้างอารมณ์ขันได้แก่ตอนที่ฤๅษีช่วยไกลเกลี่ยให้นางสีดาคืนดีกับพระราม และภาพความน่าขันอันเกิดจากการใช้ชีวิตของประชาชน ทหารยักษ์ ซึ่งบ่งชี้ว่าทศกัณฐ์ในฐานะจอมกษัตริย์ก็มีความเอาพระทัยใส่ต่อความสุขของประชาราษฎร์และเหล่าทหารยักษ์ สอดคล้องกับพระราชกรณียกิจในฐานะที่กษัตริย์เป็นผู้สร้างความสุขแก่ประชาชนโดยเฉพาะความสุขอันเกี่ยวเนื่องกับการเล่น การแสดง ในงานมหรสพ ทศกัณฐ์เองก็มีพฤติกรรมนำชวนขันเมื่อประโคนแต่งองค์ทรงเครื่องให้เป็นที่ต้องพระทัยนางสีดา สำนวนรัชกาลที่ 2 ไม่เน้นความหลงในกามารมณ์ของทศกัณฐ์มากเท่าพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 อารมณ์ขันที่แสดงผ่านทศกัณฐ์จึงแสดงพฤติกรรมเช่นมนุษย์ ในขณะที่สำนวนในรัชกาลที่ 1 มีน้ำเสียงตำหนิลักษณะนิสัยอันเนื่องจากความบกพร่องทางจิตของทศกัณฐ์

รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1	รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2	
3.2.5.1 ทศกัณฐ์เกี่ยวนางสีดา ให้ไขท่อนแก้วโกมิน หอมหวานด้วยกลิ่นเกสร ทรงสุคนธ์ารสขจายจร สนับเพลาเชิงงอนอลงการ แล้วทรงภูษาพื้นม่วง ฉลุดวงเกี่ยวครองทองประสาน ชายไหวประดับพลอบประพาฬ ชายแครงชัชวาลด้วยแก้วลาย ฉลององค์ทรงประพาฬพระกรน้อย สอดสร้อยสังวาลสามสาย ตาบทิศทับทรวงทับทิมพราย ทองกรม้งกรกลายพาทูร์ด อ้ามรงค์เรือนเก็จเพชรเหลือือง อร่ามเรืองทูกนิ้วพระหัตถ์ ทรงมงกุฎแก้วดอกไม้อัด กฤษณจรัสกรเจียรจกร ห้อยพวงสุวรรณบุปผา	สถิตแท่นแผ่นผาศิลาทอง อาบละอองสุหร่ายสายสินธุ์ ขัดสีวาริรดหมดมลทิน ทรงสุคนธ์ธารประทีนกลิ่นเกลา นำดอกไม้เทศาทาอ่องค์ บรรจงทรงพระสางเคียรเกล้า พระฉายตั้งคั่นฉ่องส่องเงา เวียนแต่ฝ้ากรีดพระหัตถ์ฝัด- พัทตรา ทรงภูษาผ้าตันพื้นทอง เขียนทองเรื่องอร่ามงาม นักหนา คาดเข็มขัดรัดทองคำลงการ ประดับพลอยถมยาราชาวดี คล้องพระศอสีดอกคำร้อบ หอมตลบอบองคัยกษี ใส่แหวนเพชรเม็ดแดงแต่ง	ข้อสังเกต - ทศกัณฐ์มี ลักษณะ เหมือนชาย หนุ่มที่รัก ผู้หญิงมากกว่า ผู้ทรงอำนาจ - แสดงท่าที่ น่าขันเมื่อทน ร้อนไม่ได้ก็ใช้ พัดโบกไปทั่ว กาย - แสดงความ พยายามจะเข้า ประโลมและ

<p>พระหัตถ์ขวานั้นจับพระแสงศร งามดั่งพรหเมศฤทธิรอน บทจรมาขึ้นรถทรง ลดองค์ลงเหนือบัลลังก์มาศ ต่างอาสน์ไถลองค์มารศรี ยืมพลางทางกล่าววาที เจ้าที่ผู้ดวงชีวัน ความแสนพิศवासนางนงลักษณ์ เพียงจักสิ้นชีพอาสัญ อันพระรามผู้ผู้ของเจ้านั้น ยากจนด้นดั้นอยู่ในไพร สองคนพี่น้องตั้งจัดทาล สมบัติพิศวานก็หาไม่ ไม่ควรคู่องค์อรไท จะสนิทพิสมัยภิรมยา วันนั้นไปตามกวางทอง เสียงร้องอ้ออึ้งคะนึ่งป่า ที่ไหนจะรอดชีวา กวางร้ายมันจะฆ่าให้บรรลัย จงระงับดับความอาวรณ์ จะโศกาเร่าร้อนหาควรไม่ ขอเชิญเจ้าเขาววยอดดวงใจ เข้าในนิเวศน์วังจันทร์ ประกอบด้วยไอศูรย์สมบัติ ตั้งมหาสุทัศน์เมืองสวรรค์ พร้อมหมู่สนมกำนัล แปดหมื่นสี่พันนงคราญ จะเลี้ยงเจ้าเป็นนมเหสี ร่วมที่เสวตฉัตรฉายฉาน ใหญ่กว่าอนงค์บริวาร เขาวมาลย์จึงได้เมตตา</p>	<p>เต็มที จะไปอวดมิ่งมีนางสีดา โฉมเอยโฉมเฉลา ยุพเขาววยอดฟ้ามารศรี ที่คิดถึงทุกทิวาราตรี จนวันนั้นนอนกลางวันก็ฝันไป จึงอุตสำหรับมาง้อขอโทษ หมายว่าเจ้าเล่าจะโกรธไปถึง- ไหน คำบุราณท่านย่อมว่าไว้ มิตรจิตมิตรใจกระไรน้อง จะรังเกียจเด็ดจันท์กันไยเล่า บุญเราเคยภิรมย์สมสอง ที่จะรับทราชมสงวนนวลละออง ไปครอบครองวังในเหมือนใจ- คิด จะจัดแจงแต่งการอภิเชก เป็นเอกองค์มเหสีที่สนิท ว่าพลางทางขยับจะเข้าชิด ให้ร้อนดั่งเพลิงพิชิติตกายา ถอยหลังเหลียวมาคว่ำหีบพิต โบกปิดพระกายทั้งซ้ายขวา แล้วลอบโยนโอรนอ่อนด้วย- วาจา แก้วตาอย่าสลัดตัดอาลัย สุดเอยสุดสวาท ช่างฉลาดละเมียดเสียดสี เสนาะคำน้ำเสียงเพียงดนตรี เออเช่นนี้หรือว่าจะนำฟัง เห็นรักแล้วหรือไม่ถือโทษ จงเหือดหายคลายโกรธลง-</p>	<p>สัมผัส -ตัดการย้อน กล่าวถึง ความหลังตอน กวางทอง -ให้สัญญาจะ อภิเชกแทน การกล่าวสั่งให้ ระงับความ โศก -เมื่อนางดำ ฉบับบ.ที่ 1 “ยังพิศวาส” แต่ฉบับบ.2 ทศกัณฐ์เข้าใจ ความหมายที่ นางเสียดสี กล่าวแย้งและ ขอให้คลาย โกรธ -ชวนไปชม สมบัติ</p>
--	--	--

<p>เมื่อนั้น ทศเคียรสุริย์วงศ์ยักษา ได้ฟังถ้อยคำนางสีดา เปรียบปรายดำไม่อาลัย ยิ่งแสนพิศวาสในน้ำเสียง เพราะเพรียงไม่มีที่เปรียบได้ ยิ่งฟังยิ่งเพลินจำเริญใจ ที่ในรูปรสวาที กราบลงแล้วกล่าวสุนทร เจ้างามอนจำเริญรสวาที ทั่วทั้งสามภพชาติ ไม่มีใครเปรียบบงลักษณ์ ถึงมาตรเจ้าจะดำ พียาไม่ถือค่านัก แต่ปรานีในทางสร้อย่าหักเส่นหาอาลัย เจ้าตั้งดวงมณฑาทิพย์ ลิบหกช่องฟ้าไม่หาได้ รักนางฟางเพียงดวงใจ จะถนอมมิให้ราศี แม่อย่าสลัดตัดสวาท นุชนาฏช่วยชูชีวิตพี่ เมตตาบ้างเถิดนางเทวี ให้เป็นศรีสวัสดิ์สถาวร (2540 ข : 115 – 118)</p>	<p>เสียมั่ง มิใช่พื่อนี้จะทำด้วยชิงชัง จะปลุกฝังโฉมยงนงลักษณ์ อย่าครวญคร่ำรำพึงถึงพระราม ถึงรูปงามก็จนคนต่ำศักดิ์ ไม่ควรอยู่คู่เคียงเรียงพักตร์ เจ้าหลงรักเปล่าเปล่าไม่เข้า- ยา จงไปชมสมบัติพิสดาน ในเมืองมารมั่งมีดีหนักหนา อย่าสลัดตัดรักซักช้า สาวสวรรค์ช่วยอุตาจงปรานี (2540 : 29 - 32)</p>	
<p>3.2.5.2 งานเฉลิมฉลองแสดงความสุข ของทหาร ประชาชน ก งานเลี้ยงทัพไมยราพ บัดนั้น ฝ่ายนางวิเสทคนขยัน แจ้งหมายแล้วจัดแจงกัน หาของทั้งนั้นนุ่นไป วิเสทต้นก็แต่งกระยาหาร เทียบทานเครื่องน้อยเครื่องใหญ่</p>	<p>บัดนั้น พวกวิเสทสับสนอลหม่าน ช่วยกันจัดแจงแต่งเครื่องอาณ พะเนางห่านหมูหันขยันดี เปิดต้มทั้งตัวคั่วกระทาย พล่าควายแกงกวางข้างฉู่ฉี่</p>	<p><u>ข้อสังเกต</u> -เน้นอาหาร ที่เหมาะสมกับ ยักษ์อย่าง สมจริงและ เด่นกว่า</p>

<p>ทั้งของควาของหวานตระการใจ ส้มสุกลูกไม้อันโอชา เสร็จแล้วก็จัดนางกำนัล มีพรรณรูปทรงโอ้อ่า ยกเครื่องเนื่องตามกันมา ถวายเจ้าลงกาพญาमार บัดนั้น ฝ่ายวิเสทนอกซ้ายขวา เสร็จแต่งของเลี้ยงโยธา ก็แบกขนออกมารุ่นไป มีทั้งสุรากระยาหาร ช้างสารทอดมันตัวใหญ่ แกล้มกับสำหรับเมรัย ตั้งไว้หน้าพระลานเรียงราย (2540 ข : 303 – 305)</p> <p>ข งานฉลองกรุงลงกา บัดนั้น ฝ่ายพวกมหรสพยักษ์ ถึงวันกำหนดฤกษ์ดี ก็เล่นอึ่งมีทั้งพารา อันโขนละครมอญรำ ระบำเทพทองพร้อมหน้า หกคะเมนไต่ลวดผาลา ขวารากรีชกรีดทราย มงคลุ่มकुลาตีไม้ แทงวิสัยชั้นเชิงเจ็ดฉาย อีกรั้งกระตั่วแทงควาย ต่างเล่นวุ่นวายเป็นโกลา (2540 ข : 154)</p>	<p>แล้วเลือกเหล้ากลั่นเข้มเต็มที ใส่ขวดแก้วมณีดีตรา บัดนั้น วิเสทนอกแต่งสำหรับไม่นับได้ บ้างใส่คานสาแทรกแบกหาม- ไป เลี้ยงพลพลไกรทังไพร่นาย พวกแจ็กเจ้ากระทรวงดวงสุรา หามมาทอ้งสนามตามหมาย กรมวังตั้งตุ่มสุราราย คอยแจกจ่ายโยธาบาดาล (2544 : 143 – 144)</p> <p>บัดนั้น ทศเคียรปรีดีเปรมเกษมสันต์ ครั้นดาบตั้งหยุดยดกตกรางวัล แล้วตรัสสั่งกุมภภัณฑ์พวกขุน- นาง เปรียบมวยผู้หญิงลองสักสองคู่ พอได้ดูตามสบายให้หลาย- อย่าง เอาที่ดีมีครูรู้ทำทาง ใครจะรักชกบ้างให้เข้ามา บัดนั้นพวกตำรวจรับสั่งใส่ เกศา ออกไปที่กว้างข้างศาลา เรียกหามวยผู้หญิงวิ่งวุ่นไป ได้คู่โรงสีวิเศษนอก ตำรวจบอกให้ผิวแต่งตัวให้ ใส่เสื้อกางเกงกันกระสันไว้</p>	<p>- ล้อบทบาท ของคนจีนที่ เข้ามาเป็น ส่วนหนึ่งของ ชนชั้นสูง</p> <p>- แสดง รายละเอียด ของการเล่น ของไทยอย่าง หนึ่งคือมวย ผู้หญิง</p>
--	---	--

	<p>แล้วแหวกวงตรงเข้าไปหน้า พลับพลา เมื่อนั้น ทศเคียรสรวลพลางทางว่า ผิวมันมีหรือไม่ให้เข้ามา ให้น้ำทำกันตามใจ บัดนั้น มวยผู้หญิงกราบกำบังคมไหว ลุกขึ้นตั้งซั่งหมัดเหมือน- แคว้งใน เข้าหลับตาคว่ำไขว้ไล่ต้อยต่ำ ต่างทูลองพล่องแพลงแว้ง- วัด กอดกัดปิดป้ายตะกายปล้ำ ปะเตะตีนติดพหกคะม้า ลองซ้ำถูกซาฮาก้องไป (2544 : 57)</p>	<p>-แสดงภาพ ชวนขันที่ไม่ ทะมัดทะแมง เหมือนมวย ชาย</p>
<p>3.2.5.3 พระรามคลั่ง เอนองค์ลงเหนือบัลลังก์อาสน์ จะไสยาสน์เป็นสุขก็หาไม่ ให้กลุ่มกัลลิตชัตทรวงดวงใจ ตั้งเรือดไรไต่ท้าวอินทรีย์ บันดาลร้อนรนพันนักร ตั้งอัคนิรุทรมาจูจี้ แต่ผุดลุกผุดนั่งไม่สมประดี อยู่ในแท่นที่สุพรรณพราย จึ่งเยียมสิงหาสน์บัญชาชรัย ชมแสงไขไขจรัสฉาย หวังให้น้ำฟ้าต้องกาย จะได้หายซึ่งความรำคาญ ครั้นวายพิงอ่อนอ่อน กลับบันดาลร้อนตั้งเพลิงผลาญ เหลือบเห็นฝูงอนงค์นคราญ</p>	<p>เมื่อนั้น พระตรีภพลบโลกนาถา บรรทมเหนือแท่นแก้วแวฟ้า รูปภาพราพณาอยู่ไต้้นั้น ปีศาจแสรังแกล้งมายา- อาเพศ ให้ภูเวศวิปริตผิตผัน ตั้งเรือดไรกัถกายระคายคัน ป่วนปั่นอารมณ์ไม่สมประดี จะนั่งนิทราไปก็ไม่หลับ แต่พลิกกลับสับสนอยู่บนที่ ให้ร้อนรนทั้งสกันธอินทรีย์ เหมือนถูกต้องกองอัคคีมีพิษ เจ็บแสบแทบประหนึ่งจะพอง- พัง</p>	<p><u>ข้อสังเกต</u> - บทละคร แสดงให้เห็น ว่าพระราม คลั่งที่มีรูป ทศกัณฐ์ซึ่งมี ปีศาจสิงสถิต แต่อย่างไรก็ ตามบทละคร ก็ได้แสดง สาเหตุที่ พระรามกริ้ว โกรธว่าชัตหู ชัตตาเหล่า นางกำนัล</p>

<p>ผ่านฟ้ายิ่งกริ้วโกรธา เหม่เหม่ดูคู่อีก้านัล ขวนกันมานั่งประชุมหน้า แกล้งแต่งจริตกิริยา มาเย้ยเยาะข้าหรือว่าไร ตรัสพลางฉวยชักพระขรรค์ทรง ส่งเสียงกระที่บบาทหวาดไหว กวัดแกว่งคือไฟ ไล่ฝูงนารี อีเอ้อยี่ก้านัล กูจะบันเกล้าเกศี พาอีกาลี ริงหนีไปไย มิ่งมาชวนกัน เย้ยหยันกูได้ ว่าพลางภูวไนย เลี้ยวไล้ไปมา นางเอยนางก้านัล ตัวลั่นตกใจหนักหนา ความกลัวอาญา ผ่านฟ้าพันทวี ต่างร้องตรีตตราด หวิดหวาดวังหนี ล้มลุกคลุกคลี อึงมีโกลา ครั้นเอยครั้นเห็น สาวศรีหนีเร้นไม่รอหน้า พระกริ้วโกรธา ยิ่งกว่าไฟกัลป์ คลั่งคลุ้มคลั่งกัลลัด กวัดแกว่งพระขรรค์ เลี้ยวไล้ฟาดฟัน ก้านัลลว่นไป</p>	<p>แต่ผุดลุกผุดนั่งคลั่งคลุ้มจิต เหลือบเห็นนางไนใช้ชิต พระทรงฤทธิ์ยิ่งกริ้วโกรธา เหม่เหม่ดูคู่อีก้านัล ขวนกันมานั่งลอยหน้า แกล้งแต่งจริตกิริยา มาเย้ยเยาะข้าหรือว่าไคร ว่าพลางทางฉวยชักพระขรรค์ จะพิฆาตฟาดฟันให้ตักษัย กระที่บพระบาทหวาดไป เลี้ยวไล้สาวสวรรค์กัลยา อีเอ้อยี่ก้านัล แยกคายขยั้นหนักหนา ดูคูแกล้งพา กันมายั่วเย้า ทาแป้งแต่งตัว หวีหิ้วจับกระหม่อม่า ไม่อดสูดูเอา ขึ้นเผ้ากวนใจ ค้อนควักยกคอก เลียนล้อเล่นได้ แกว่งพระขรรค์ชัย เลี้ยวไล้ฟาดฟัน ผ่านเอยผ่านฟ้า เป็นไรมาเคื่องขุ่นหุนหัน ไม่มีโทษทัณฑ์ ไล่ฟันซ้ำไย เกียงพลางทางวัง ไม่นิ่งอยู่ได้ แล่นเลี้ยวหลีกไป ตกใจเต็มที บ้างร้องหวาดหวีด หน้าชิตคือผี</p>	<p>ผิดปกติ -ภาพที่ พระรามไล่ ฟันเหล่านาง ก้านัลนำชน เพราะมีความ อลหม่าน เนื่องจากการ ต่อปากต่อคำ ของนางก้านัล และการ บรรยาย อาการอันไม่ พึงประสงค์ ของนางก้านัล จากสายตา พระราม ซึ่ง ถูกครอบงำ ด้วยมนต์ดำ</p>
--	---	---

	<p>รูปคิดว่าถ้ากระไรก็ผ่อนผัน กลับดีด้วยกันเถิดหลาน ตาจะได้จำศีลบำเพ็ญฌาน ป่วยการสวดมนต์ภาวนา (2544 : 654 - 655)</p>	
--	--	--

3.2.6 คำเรียกแทนชื่อตัวละคร

บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชานิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 มีการเรียกตัวละครแทนชื่อตามชื่อในอดีตชาติ เช่นเดียวกับสำนวนในรัชกาลที่ 2 แต่มีจำนวนครั้งที่เรียกน้อยกว่าและมีชื่อเรียกที่น้อยกว่า โดยเฉพาะชื่อเรียกแทนพระนามของพระรามว่าเป็นองค์พระนารายณ์อวตาร และพระนางลักษมีอดีตชาติของนางสีดา ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมิได้ให้ความสำคัญแก่อดีตชาติของตัวละครมากเท่ารัชกาลที่ 1 ทรงไม่มุ่งเน้นที่จะแสดงความเป็นเทพเทวดาหรือพระผู้เป็นเจ้าของตามคติพราหมณ์ ทั้งนี้จะเนื่องมาจากความเป็นเทพมิได้เป็นอุดมคติสูงสุดของคนไทย ในขณะที่รัชกาลที่ 1 ทรงให้เน้นพระชาติก่อนของตัวละคร สันนิษฐานว่าพระองค์ได้แฝงนัยทางการเมือง โดยเฉพาะการสร้างภาพลักษณ์ในการปราบดาภิเษกของพระองค์ นอกจากนี้การเรียกนามตัวละครด้วยการเติมท้ายด้วยถุทานุภาพของตัวละคร เพื่อเน้นอิทธิฤทธิ์ความสามารถของตัวละคร โดยเฉพาะทศกัณฐ์ อันเกิดจากอำนาจวิเศษที่พระผู้เป็นเจ้าของประทาน และเป็นการกล่าวถึงต้นวงศ์เทวดา ในขณะที่การเรียกชื่อเช่นนี้ในสำนวนรัชกาลที่ 2 จำกัดลง หมายความว่า การใช้อำนาจวิเศษและต้นวงศ์เทวดาและพระชาติก่อนไม่ใช่สิ่งสำคัญต่อลักษณะนิสัย พฤติกรรมและความสามารถของตัวละครโดยสิ้นเชิง

บทละครเรื่องรามเกียรติ์รัชกาลที่ 1	บทละครเรื่องรามเกียรติ์รัชกาลที่ 2	
<p>3.2.6.1 คำเรียกพระราม</p> <p>พระจักรีผู้ปรีชาหาญ พระทรงสังข์ พระอวตารทรงสวัสดิ์ศรี พระสี่กรผู้ทรงฤทธิ์ พระรามสุริย์วงศ์ทรงศร พระจักรีศฤงคารทุกทิศาน พระจักรีฤทธิรงค์ทรงศร พระตรีภพลบโลกนาถา พระนารายณ์สุริย์วงศ์ทรงศร</p>	<p>พระตรีภพลบโลกนาถา พระตรีภพลบโลกเรืองศรี พระตรีภพลบโลก พระจักรกฤษณ์ฤทธิล้ำสุริย์ฉาน พระรามศ พระราม พระหริรักษ์จักราปรีชาหาญ พระอวตารผ่านภพสมสมัย พระจักรรัตน์แก้วแววเวหา</p>	<p><u>ข้อสังเกต</u> - การ เรียกชื่อ พระรามใน ฉบับพระ- ราชานิพนธ์ ในรัชกาลที่ 2 เรียกชื่อ ตามพระ ชาติภพ</p>

<p>พระนารายณ์สุริย์วงศ์เรื่องศรี องค์พระหริรักษ์จักริศ องค์พระหริรักษ์เรื่องศรี พระกฤษณรัักษ์นาถา พระกฤษณรัักษ์รังสรรค์ นเรนทรสุริย์วงศ์ทรงศร พระหริวงศ์ทรงสวัสดิ์รัศมี นเรนทรสุริจักรพรรดิมหาศาล พระจักรแก้วสุริย์วงศ์นาถา พระจอมภพลโลกเรื่องศรี พระทรงภพลโลกทุกสถาน พระสุริย์วงศ์องค์นารายณ์นาถา พระสุริย์วงศ์องค์นารายณ์รังสรรค์ พระสุริย์วงศ์องค์นารายณ์เรื่องศรี</p>	<p>องค์พระหริรักษ์เรื่องศรี พระหริรักษ์เรื่องเดชทุกเขตชั้นที่</p>	<p>เดิม คือ พระ นารายณ์ น้อยกว่า ฉบับ รัชกาลที่ 1</p>
<p>3.2.6.2 คำเรียกทศกัณฐ์ ท้าวราพนาสูรย์กษี ทศเคียรสุริย์วงศ์ยักษา ทศเคียรสุริย์วงศ์ใจหาญ ทศเคียรสุริย์วงศ์รังสรรค์ ท้าวทศพัทธ์รัยักษี ท้าวทศพัทธ์รัยักษา ท้าวทศเคียรใจหาญ ท้าวเย็ลิบกรรัยักษี ทศเคียรผู้ปรีชาหาญ ทศพัทธ์พงศ์พรหมรังสรรค์</p>	<p>ท้าวราพนาสูร ท้าวราพนาสูรศักดิ์ดาหาญ ท้าวราพนาสูรรัยักษี ทศเคียร ทศเคียรสุริย์วงศ์รังสรรค์ ท้าวทศพัทธ์รัยักษี ท้าวทศพัทธ์รัยักษา พระยามาร</p>	<p>- ไม่นิยม เรียก ทศกัณฐ์ ตามต้น วงศ์คือ พรหม เหมือนใน ฉบับ รัชกาลที่ 1</p>

4. ความไพเราะ

เมื่อเปรียบเทียบบทละครเรื่องรามเกียรติ์ทั้งสองสำนวนในด้านความไพเราะของบทประพันธ์ เห็นได้ว่าพลังวรรณศิลป์ในฉบับรัชกาลที่ 2 นอกจากเกิดขึ้นได้ด้วยความประณีตในการเลือกใช้ถ้อยคำแล้ว ข้อความทั้งบทบรรยายและบทสนทนายังสื่อความหมายซึ่งมีเนื้อหาทางอารมณ์ที่สร้างความจับใจแก่ผู้รับสาร และส่งผลเป็นความเข้าใจชีวิตโดดเด่นกว่าพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 กล่าวได้ว่าความกระชับของคำประพันธ์ไม่ได้เหมาะกับการรำเท่านั้น แต่สร้างความสัมพันธ์ทางใจของผู้รับสารกับตัวละคร สอดคล้องกับแก่นของเรื่องหรือความคิดหลักของ

บทละคร ที่เตือนให้ผู้คนระมัดระวังในการใช้ชีวิต และแสดงถึงข้อจำกัดของปุถุชน เมื่อพิจารณาความพินาศของชีวิตทศกัณฐ์ ฉบับรัชกาลที่ 2 ไม่ได้สร้างภาพทศกัณฐ์ให้เลวร้ายผิดมนุษย์ด้วยพฤติกรรมที่น่าเยาะหยัน เช่น ในตอนทศกัณฐ์เกี่ยวนางสีดาในสวนขวัญสำนวนในรัชกาลที่ 1 นั้น ทศกัณฐ์กราบเท้าให้นางรับรัก ในขณะที่ทศกัณฐ์สำนวนในรัชกาลที่ 2 ไม่ได้กระทำจึงดูมีศักดิ์ศรีมากกว่า จะเห็นได้ว่าความไพเราะของบทประพันธ์มีความสัมพันธ์กับลักษณะเฉพาะของบทประพันธ์ทั้งสองสำนวน ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

รามเกียรติ์พระราชานิพนธ์ในรัชกาลที่ 1	รามเกียรติ์พระราชานิพนธ์ในรัชกาลที่ 2	
<p>ตอนอินทรชิตลานางสุวรรณกัณฐมา ลตองค้ลงเหนือบัลลังก์อาสน์ ในห้องทิพมาศประภัสสร นั่งแนบแอบองค์บังอร ทดถอนอุทัยอลัยนักร ชลนัยน์คลอคลองนองเนตร แสนทเวษพ่างเพ็ญอกหัก สวมสอดกอดตองค์นักรลักษณ์ พิศพัทตร์แล้วมีวาที ดุกรสุวรรณกัณฐมา แก้วตาแสนสุดสวาทพี วันนี้อริราชไพร ยกพวกกระบี่ไปราญรอน ทำลายล้างกิจพิธีการ ถึงเนินจักรวาลสิงขร สังหารโยธาพลากร ตายยับยับช้อนทั้งทัพชัย ตัวพีผู้เดียวออกต่อยุทธ์ จนสิ้นอาวุธหาเหลือไม่ ต้องศรมนุษย์วุฒิไกร ยับไปทั่วทั้งกายา เข้ามาหวังว่าจะสั่งเจ้า ยุพเยาว์ผู้ยอดเสนาหา จำเป็นจำจากวนิดา แก้วตาค่อยอยู่จงดี</p>	<p>นั่งเหนือแท่นสุวรรณบรรจถรณ์ ให้รู้ร้อนอุทัยดังไฟจี เห็นลูกรักอัครเรศวรมชีวิ ยิ่งมีเสนหาอลัย ชลนัยน์ไหลลงพราวพราว จะออกปากพาทีมิใครได้ กอดประคองสองโอรสไว้ สะอึกสะอื้นให้ไปมา (... บทของนางสุวรรณกัณฐมา...) เมื่อนั้น องค์อินทรชิตยักขา คิดสงสารสุวรรณกัณฐมา อุตส่าห์กลั่นชลงนาพาที เป็นกรรมแล้วแก้วตาของผัวเอ๋ย จะบอกความทรมาย่ำหมองศรี ด้วยศึกเสื่อเหลือกำลังครั้งนี้ มิรู้ที่จะผ่อนผันฉันใด ทั้งครساتราวุธก็สุดฤทธิ์ นำทีชีวิตจะตักษัย ค่อยอยู่เถิดแก้วตาอย่าอลัย จงตั้งใจกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงลูกรัก อนึ่งเล่าเจ้าอุตส่าห์ฝากองค์ พระบิตูราชมาตุงค์ทรงศักดิ์</p>	<p>ข้อสังเกต ฉบับพระราช นิพนธ์ใน รัชกาลที่ 2 แสดงความ โศกเศร้าของ อินทรชิตเมื่อรู้ ว่าจะต้อง สิ้นชีวิต ด้วยการร่ำไห้ แต่ไม่อาจพูด ออกมาได้ การเลือกกอด ประคองโอรส ทั้งสองแทนที่ จะกอดชายา ก่อน แสดง ความผูกพันใน ฐานะบิดาที่ไม่ อาจเป็นที่พึ่ง ของบุตรได้ ต่อไปในชีวิตนี้ อินทรชิต</p>

<p> อุตสาห์เลี้ยงสองโอรสราช อย่าประมาทหลงลืมคำพิ ฝากกายพระชนกชนนี อย่าให้มีราศีแผ้วพาน โอ้อวดตั้งแต่จะแลลับ เหมือนเดือนดับอับแสงสุริย์ฉาน ขอฝากฝูงสมนบวิวาร เขวามาลัยจงดไ้มตตา ว่าพลางอุ้มสองพระลูกรัก ขึ้นไว้เหนือตักยกขา จุมพิตพิศพิศตร์แล้วโศกา ตั้งว่าจะสิ้นสมประดี (... บทของนางสุวรรณกันยุมมา...) เมื่อนั้น อินทรชิตสุริย์วงศ์ยกษี เห็นองค์อัครราชเทวี กับสมมนารีรำไร ความทุกข์ความอาลัยนั้นสุดคิด ร้อนจิตตั้งหนึ่งเพลิงไหม้ สวมสอดกอดนางเข้าไว้ รับขวัญปลอบไปด้วยวาจา เจ้าอย่าโศกาอาวรณ ทุกข์ร้อนนกละยั้งพิ้วว่า บรรดาที่สัตว์เกิดมา นำที่ไม่พ้นความตาย แต่เขาพระสุเมรุอันสูงสุด เป็นมงกุฎหลักโลกทั้งหลาย ต้องบรรลัยกัลป์อันตราย ย่อมแตกทำลายไปเหมือนกัน ตัวเราเป็นวงศ์พรหมเมศ เลื่องชื่อลือเดชทั้งสรวงสวรรค์ สู้ตายไม่เสียดายชีวัน ขวัญเมืองค้อยอยู่สวัสดิ์ </p>	<p> จะได้เห็นเป็นที่พึงพำนัก อันผู้รักมิได้มาเห็นหน้าน้อง ขอฝากเหล่าสาวสนมทั้งนี้ด้วย โฉมยงจงช่วยปกป้อง อันแก้วแหวนแสนทรัพย์เงินทอง ให้แก่สองโอรสยศไกร (... บทของนางสุวรรณกันยุมมา...) เมื่อนั้น อินทรชิตเศร้าวสร้อยละห้อยให้ เห็นเมียรักนักษมนกรรมใน ไร่ไร่ไม่เป็นสมประดี จึงแกลังตรัสตระโบมโลมเล่า อย่าโศกเศร้าวเลยน้องจะหมองศรี อันกำเนิดเกิดมาในธาตรี แม้นถึงที่ชีวันก็บรรลัย พี่เป็นชายชำนานูการสงคราม จะกลัวความมรณานั้นหาไม่ จะสู้ตายตามกรรมที่ทำไว้ จึงจะได้เลื่องชื่อลือชา จงสร้างโศกเสียบ้างฟังผิว สงวนตัวเทวีไว้ดีกว่า แต่สิ่งเสียเมียขวัญจันรรจา จนเวลาย่ำรุ่งสะดุ้งใจ อุตสาห์ขึ้นกลิ้งกลิ้งชลเนตร จะพิศพิศตร์อัครเมศมิใคร่ได้ เสดีจจากแทนแก้วแววไว คลาไคลไปสรงคงคา (2544 : 286-288) </p>	<p> ยอมรับความ พิษาคในชีวิ ของตน ว่ามา จากกรรมเว ในความหมาย ว่าเป็นสิ่งที่ตน ต้องรับผิดชอบ จึงไม่หลีกเลี่ยง การรบและเห็น เป็นโอกาสที่จะ ไขข้อข้องชาย ชาตินักรบ แต่ ฉบับรัชกาลที่ 1 อินทรชิต กล่าวว่าไม่มี สัตว์ใดที่เกิด มาจะหนีพ้น ความตายไปได้ ผู้วิจัยเห็นว่า จำนวนใน รัชกาลที่ 2 แสดงความ เต็ดเดี่ยวของ อินทรชิตได้ มากกว่าทำให้ บทประพันธ์มี ความไพเราะ มากกว่า </p>
--	--	--

เจ้าจงรักอายุเสียดายหน้า จำคำที่ว่านะโหมศรี ว่าพลางลูบหลังนงลักษณ์ พิศพัทตร์ทอดถอนใจใหญ่ ให้พะวงด้วยอนงค์นางใน อาลัยพูนเพิ่มพันทวี กลับคิดมานะฮึกหาญ ด้วยอหังการยักษี ซีนใจเสด็จจรลี ออกมาจากที่ไสยาสน์ (2540 ข : 566-568)		
--	--	--

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ทั้งสองสำนวนมีลักษณะเฉพาะ ซึ่งสัมพันธ์กับพระราชประสงค์ในการพระราชนิพนธ์ รามเกียรติ์รัชกาลที่ 1 มีเนื้อเรื่องบริบูรณ์ด้วยกิจกรรม “ การเกลากลอน ” ในการประชุมกวี สืบต่อจากมโนทัศน์สมัยอยุธยาที่จะสร้างงานลายลักษณ์แห่งดงามทั้งรูปแบบและเนื้อหา เป็นบทประพันธ์เฉลิมพระเกียรติองค์ปฐมกษัตริย์แห่งราชอาณาจักร และเป็นเครื่องหมายของการปราบยุคเข็ญของแผ่นดิน พร้อมกับนำไพร่บ้านพลเมืองไปสู่การยกระดับทางจิตวิญญาณ เนื้อหาที่แสดงหลักธรรมอันเป็นคติชีวิตนั้นก็เป็นการสร้างกุศลด้วยวรรณศิลป์ ส่วนฉบับรัชกาลที่ 2 เลือกตอนเด่น ๆ ของรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 มาปรับเนื้อความให้กระชับ โดยคำนึงถึงการรับทในการแสดง นอกจากรวบรวม ตัดตอนย่อ และลดลักษณะอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ลงแล้ว การแสดงตัวตนของตัวละครด้วยบทบรรยาย บทสนทนาก็ยังสร้างความเข้าใจชีวิตได้อย่างสมจริงและไพเราะ โดยเฉพาะทศกัณฐ์ในพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ถึงแม้มีความหลงผิดแต่ยังคงศักดิ์ศรีอย่างกษัตริย์ในการแสดงออก ความประณีตในการใช้ถ้อยคำที่มีพลังโน้มน้าวในข้อขัดแย้งของตัวละคร ซึ่งสร้างพลังทางปัญญา โดยมีตอนที่แทรกอารมณ์ขัน เป็นจุดเด่นในพระราชนิพนธ์ฉบับนี้

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ทั้งสองสำนวนบ่งชี้ความเชื่อมั่นในความสามารถของกวี ซึ่งจะสร้างงานใหม่ด้วยการพิจารณาาร่วมกัน และการมุ่งสื่อความหมายที่มีคุณค่า สอดคล้องกับบรรยากาศความเบ่งบานทางปัญญา และพระราโชบายในการใช้พุทธศาสนาเป็นอุดมการณ์ของรัฐ กล่าวได้ว่าความสำคัญของรามเกียรติ์ทั้งสองสำนวนเชื่อมโยงกับความคาดหวังถึงความเจริญของกรุงรัตนโกสินทร์ในทัศนะของชนชั้นผู้นำ